

Ks. RAFAŁ POKRYWIŃSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID 0000-0003-1834-5739

TEOLOGIA STWORZENIA W TWÓRCZOŚCI JOSEPHA RATZINGERA. PRÓBA BUDOWY KONCEPCJI OBJAWIENIA W STWORZENIACH

WSTĘP

Joseph Ratzinger zauważa, że w debatach teologicznych XX wieku temat stworzenia nie pojawia się zbyt często, a jeśli już istnieje, to jako element sporu kreacjonizm – ewolucjonizm¹. Jego zdaniem nie dostrzega się dostatecznie pełnego waloru teologii stworzenia, postuluje zatem, aby podejść do kwestii stworzenia z innej strony niż spór kreacjonizmu z ewolucjonizmem. Ponadto twierdzi, że pomijanie refleksji teologicznej nad stworzeniem prowadzi do kryzysu teologii jako nauki i jest formą powrotu pogaństwa². Współczesna mentalność badająca świat za pomocą zaawansowanego aparatu poznawczego nauk empirycznych również potrzebuje wyjaśniania w perspektywie chrześcijańskiej, która posiada zawsze aktualny wkład do nauk o stworzeniu.

¹ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, w: J. Ratzinger, *Pochodzenie i przeznaczenie. Nauka o stworzeniu – antropologia – mariologia*, Opera Omnia t. V, przeł. J. Kobienia, Wydawnictwo KUL, Lublin 2022 (dalej OO t. V), s. 68.

² Tamże, s. 71.

Elementy teologii stworzenia są obecne w wielu tekstach Josepha Ratzingera, choć czasami znajdują się na marginesie innych zagadnień³. Zawsze jednak mają większy lub mniejszy charakter teologicznofundamentalny ze względu na zwracanie uwagi na kontekst podejmowanych zagadnień teologicznych oraz krytyczny charakter wobec redukcjonizmów współczesnych filozofii⁴. W ramach ustalenia *status quaestionis* należy stwierdzić, że zagadnienie teologii stworzenia Ratzingera, zwłaszcza w próbie metodologicznego uporządkowania w ramach koncepcji Objawienia nie wzbudza takiego zainteresowania naukowego, jak inne tematy związane ze stworzeniem: ks. Piotr Rossa zajmował się teologią stworzenia w kluczu aktualności teologicznej, w przepowiadaniu i praktyce sakramentalnej⁵. Ks. Grzegorz Bachanek ukazał filozoficzny i teologiczny kontekst myśli Ratzingera o stworzeniu i wydobyl podstawowe jej elementy⁶. Wpływ Augustyna na teologię stworzenia Ratzingera podaje Suzanne Wentzel⁷. Dosyć dobrze jest opracowany spór ewolucjonizm – kreacjonizm w ujęciu Ratzingera⁸.

³ Okazją do zbadania poglądów Ratzingera na temat stworzenia było niedawne wydanie tłumaczenia kolejnego tomu OO t. V (2022).

⁴ Por. K. Kaucha, *Zwrot ratzingerowski*, w: *Teologia fundamentalna w twórczości Josepha Ratzingera*, K. Kaucha, J. Mastaj (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2017, (dalej JRTF) s. 5: „Każdy czytelnik książek Ratzingera może odnieść wrażenie, że jest on nieprzerwanie teologiem fundamentalnym, gdyż stara się odpowiedzieć na pytania, w czym tkwi istota i fenomen chrześcijaństwa oraz jak je dziś najlepiej wyrazić, jakie są najważniejsze racje przemawiające za wiarygodnością chrześcijaństwa i Kościoła, a nawet za ich absolutnością, i często prowadzi dyskusje czy wręcz polemiki podyktowane racjami apologetycznymi”.

⁵ Por. P. Rossa, *Teologia stworzenia w katechezie i przepowiadaniu w świetle publikacji J. Ratzingera – Benedykta XVI „Na początku Bóg stworzył...”*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 32(2013) nr 1, s. 136-147. Jest to poszerzona recenzja polskiego wydania (w 2006 r.) czterech kazań o stworzeniu J. Ratzingera z 1981 r.

⁶ Por. G. Bachanek, *Znaczenie prawdy o stworzeniu w ujęciu Josepha Ratzingera*, „Warszawskie Studia Teologiczne” XXII(2009) nr 1, s. 233-244.

⁷ S. Wentzel, “*In His Light See Light*”. *The Influence of Augustine on Ratzinger’s Perspective on Creation*, CONCEPT, Vol. XXXVI (2013), <https://concept.journals.villanova.edu/article/view/1532/1349>

⁸ F.J. Novo, *The Theory of Evolution in the Writings of Joseph Ratzinger*, „Scientia et Fides” 8(2020) nr 2, s. 323-349, DOI <http://dx.doi.org/10.12775/SetF.2020.024>, por. *Creation and Evolution: a Conference with Pope Benedict XVI in Castel Gandolfo*, Ignatius Press, San Francisco 2008.

Sam Ratzinger koncepcji Objawienia w stworzeniach nie wydobywa, dlatego ewentualna próba jest utworzenia musi zostać poprzedzona analizą jego teologii stworzenia, aby wydobyć elementy koncepcyjne. Tymczasem wydobywanie koncepcji Objawienia na podstawie jego treści według ks. Mariana Ruseckiego, teoretyka i systematyka różnych koncepcji Objawienia Bożego, w tym *revelatio per creaturas et in creaturis* stanowi ważny sposób dochodzenia do wiary⁹. Stworzenie należy postrzegać jako przynależące do Objawienia, mimo że tradycyjnie pojęcie Objawienia łączono wyłącznie z działaniem Boga w historii ludzkości¹⁰. Motywem wiarygodności takiego typu Objawienia jest dostrzeganie znaków objawienia się Boga w świecie i odczytywanie ich jako warunek przygotowawczy do wiary w Boga¹¹. Rozróżnienie na rodzaje Objawienia ma na celu wydobywanie z nich pełniejszej funkcji motywacyjnej do wiary, która w wypadku łączności *creatio z redemptio* wzrasta. Ten sam Bóg bowiem jest Stwórcą, Zbawcą i dopełnieniem wszystkiego w Eschatonie¹². Prezentacja teologii stworzenia według Ratzingera zostanie dokonana w czterech etapach, które mają za zadanie

⁹ Rusecki Objawienie w stworzeniach i przez stworzenia rozumiał w kontekście teologicznoreligijnym, czyli możliwości przyznania innym religiom jakiegoś charakteru objawieniowego, a w związku z tym i działania łaski, ponieważ promował tezę objawieniowej genezy religii, wbrew koncepcji tzw. religii naturalnej. Według tej koncepcji Objawienie w stworzeniach może stać się źródłem aktu wiary. Por. Z. Kubański, *Ekskluzywizm ewangelikalny*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 30(2016), s. 275; M. Rusecki, *Objawienie Boże podstawą religii*, Biblioteka Teologii Fundamentalnej 2(2007), Wydawnictwo Księży Sercanów, Łódź-Kraków 2007, s. 157-182.

¹⁰ M. Rusecki, *Traktat o Objawieniu*, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 2007, s. 139. Autor łączy historię z objawieniem, zwracając uwagę, że rozpoczyna się ona wraz ze stworzeniem, czyli pierwszym etapem Objawienia byłoby stworzenie. „Słowo Jahwe stało się zasadą stwórczą”. Akt stworzenia świata i człowieka miał charakter objawieniowy i historyczny. Por. tamże.

¹¹ M. Rusecki, *Objawienie Boże*, Leksykon Teologii Fundamentalnej, M. Rusecki i in. (red.), Wydawnictwo M, Lublin-Kraków 2002, s. 863.

¹² Idea Objawienia w stworzeniach i przez stworzenia jest rozwijana przez lubelską szkołę teologii fundamentalnej, por. P. Borto, *Rozumienie Objawienia Bożego w lubelskiej szkole teologii fundamentalnej*, „Roczniki Teologiczne” LXV(2018), z. 9, s. 41-53, DOI <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2018.65.9-4>, O lubelskiej szkole teologii fundamentalnej por. K. Kaucha, *Lubelska szkoła teologii fundamentalnej i jej osiągnięcia*, „Roczniki Teologiczne” LXV(2018), z. 9, s. 11-24, DOI <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2018.65.9-2>

usystematyzować treść tej teologii i podprowadzić pod budowę koncepcji Objawienia *in creaturis*. Pierwszy etap ma za zadanie umiejscowienie stworzenia w ramach systemu objawieniowego Teologa z Bawarii, następnie zostanie ukazana antropologia kreacyjna, chrystologia kreacyjna oraz odrzucenie błędów godzących w prawdę o stworzeniu.

STWORZENIE W TEOLOGII OBJAWIENIA RATZINGERA

Ratzinger analizował strukturę Objawienia Bożego, w której wyodrębnił relację między jego formami, czyli wydarzeniem i słowem. Ma to ogromne znaczenie dla współczesnej teologii, w której bada się związek między Objawieniem a historią. Epifania wydarza się jako historia, która jest wyjaśniania za pomocą interpretacji. Objawienie jest więc zarówno historią, jak i jej interpretacją¹³. Ich łączność wskazuje na sakramentalny wymiar Objawienia, który Ratzinger opisywał, krytycznie analizując poglądy Rudolfa Bultmanna zakładające prymat słowa nad wydarzeniami¹⁴. Rozróżnianie form Objawienia wskazuje na metarefleksję Ratzingera nad rzeczywistością rewelatywną, co daje podstawę do systematyzacji teologii stworzenia.

W pracach nad konstytucją soborową *Dei verbum* Ratzinger czyni wiele uwag dotyczących Objawienia jako takiego. Przede wszystkim krytykuje neoscholastyczną koncepcję Objawienia jako apologetyczną oraz nieodróżniającą porządku filozoficznego od teologicznego. Ponadto odrzuca umieszczanie źródeł Objawienia (Pismo Święte i Tradycja) przed samym jego faktem, czym innym bowiem jest *ordo cognoscendi revelationis*, a czym innym *ordo essendi*. Objawienie nie znajduje się w tle Pisma i Tradycji (*fontes revelationis*), ale uprzedza je

¹³ J. Ratzinger, „Pośrednictwo pojęcia epifanii”. Rec. do: Heinz Robert Schlette, *Epiphanie als Geschichte. Ein Versuch [Epifania jako historia. Próba]* Monachium 1966, OO t. V, s. 148.

¹⁴ S. Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia. Studium inspirowane twórczością Geralda O'Collinsa i Josepha Ratzingera*, Wydawnictwo Academicum, Lublin 2022, s. 151.

jako fakt, stanowiąc *unus fons* samoobjawienia się Boga¹⁵. Obejmuje on nie tylko wydarzenia zbawcze, ale i ich ontyczną podstawę w postaci aktu stworzenia. Nie ma on charakteru statycznego, ale jest rozumiany jako nieustanna mowa Boga *per creaturas*. Ratzinger promuje „teraz” Objawienia, które w historycznym „wczoraj” posiada znaczenie na „zawsze”¹⁶. Realizuje się ono w aktualizacji wydarzenia Jezusa Chrystusa w Tradycji i działaniu Ducha Świętego, ale w łączności ze strukturami świata i człowieka. Stworzenie to nie tylko początek, ale cały ruch bytu, który jest stwarzaniem, *creatio continua*¹⁷. Bóg i świat nie stoją naprzeciw siebie nieruchomo, ale sens świata dopełnia się w ruchu, który wychodzi od Boga i do Niego wraca, *exitus* rozjaśnia się w *reductio ad Deum*¹⁸. Objawienie i stworzenie znajdują się we wzajemnym odniesieniu, wzmacniając się i uzupełniając. *Deus Creator* dzięki Objawieniu historycznemu odsłania się pełniej jako Logos – sens całości – oraz *Spiritus Creator* przenikający wszystko aż po wcielenie i uświęcenie¹⁹.

Bardzo ciekawa jest analiza pojęcia Objawienia w ujęciu św. Bonawentury, którego dziełami bawarski Teolog zajmował się na początku swojej drogi naukowej. Wydobywał z nich konieczność dostrzegania objawieniowej roli stworzeń, które są „przezroczyście” nakierowane na poznanie Boga. Dzieje się to na zasadzie *manifestatio occulti luminis*, czyli promieniowania i odsłaniania pierwotnie ukrytego światła²⁰. Świat jest formą Objawienia, rzeczy w nim niosą w sobie obiektywny moment odsłonięcia istoty Stwórcy. Na przykład aniołowie stanowią

¹⁵ R. Pokrywiński, *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 95. Obszerne omówienie tematu dwóch źródeł i poznania Objawienia według Ratzingera por. S. Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia...*, dz. cyt., s. 227-255.

¹⁶ S. Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia...*, dz. cyt., s. 212.

¹⁷ J. Ratzinger, *Wiara w stworzenie a teoria ewolucji*, OO t. V, s. 104.

¹⁸ J. Ratzinger, *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury*, w: tenże, *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury. Rozprawa habilitacyjna i studia nad Bonawenturą*, przeł. J. Merecki, Opera Omnia, t. II, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, (dalej OO t. II), s. 115.

¹⁹ J. Ratzinger, *Wzniosła córka Syjonu*, Poznań 2002, s. 41.

²⁰ J. Ratzinger, *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury...*, dz. cyt., s. 105.

objawienie Bożej miłości, a ludzie – mocy, mądrości i miłosierdzia. Ratzinger słusznie zauważa, że dla Bonawentury nie istnieje jeden termin „objawienie”, ale poszczególne akty objawieniowe, *revelationes*, co koresponduje z różnorodnością bytów stworzonych i ich hierarchią. Odróżnia zatem *manifestatio naturalis* rzeczy, roślin i zwierząt od *manifestatio voluntaria* świata duchów, czyli *revelatio*²¹. W rozpoznaniu tak różnorodnego Objawienia Bonawentura przywołuje cztery stopnie poznania i jego skutku – mądrości: *sapientia uniformis*, czyli poznanie rozumowe odpowiadające filozofii; *sapientia multiformis*, która jest dogłębnym poznaniem Pisma Świętego; *sapientia omniformis* jako poznanie teologiczne szukające Boga we wszystkich rzeczach; oraz *sapientia nulliformis* charakteryzująca poznanie kontemplacyjne mistyków²². Widać wyraźnie, że jedno pojęcie mądrości odnosi się do różnych rodzajów Objawienia, a więc również i w stworzeniach, zwłaszcza *sapientia uniformis*. Mądrość, mimo iż posiada różne formy, wciąż pozostaje czymś jednym. Kolejne jej stopnie opierają się na pierwszym filozoficznym, który mimo że sam w sobie nie wyczerpuje poznania, ale pozostaje konieczny do dalszych jego stopni²³.

Świat jako przedmiot poznania teologicznego posiada pewne podobieństwo do Pisma Świętego, ponieważ nie można się w nim zatrzymać na samej literze, ale domaga się ono określonej hermeneutyki jako znak²⁴. Pismo posiada wiele znaczeń, których ukazanie (*revelatio absconditorum*) jest zadaniem teologa. Według Bonawentury analogicznie można ukazać byty stworzone jako schody prowadzące do Stwórcy (*itinerarium mentis in Deum*)²⁵. Dotyczy to wszystkich elementów kosmosu: aniołów, ludzi i pozostałych stworzeń. Stworzenie istnieje jako księga natury, która może być badana aspektowo, w wyniku czego

²¹ Tamże, s. 104-109.

²² Tamże, s. 452-454.

²³ Por. E.A. de Gaál, *Revelation as the Thou of Jesus Christ. Joseph Ratzinger's/ Pope Benedict XVI's Contribution to a deeper Understanding of Revelation*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 30(2016), s. 12 DOI 10.14746/pst.2016.30.01.

²⁴ Por. R. Pokrywiński, *Objawienie Boże a praxis*, Bernardinum, Pelplin 2022, s. 105-106; E.A. de Gaál, *Revelation as the Thou of Jesus Christ...*, dz. cyt., s. 14.

²⁵ J. Ratzinger, *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury*, dz. cyt., s. 484.

powstaje określona wiedza, choć trzeba pamiętać, że jest to zawsze księga stworzenia prowadzącego do swego Stwórcy. Faktycznie jest ona poznawana na różne sposoby, wśród których wyjątkowy walor posiadają nauki ilościowe, posługujące się liczbami. Same liczby jednak nie tylko odzwierciedlają matematyczną strukturę świata, lecz również symboliczną. Redukcjonizm w badaniu księgi natury polega na zatrzymaniu się na poszczególnych stworzeniach bez dostrzegania ich zdolności do pośredniczenia w Objawieniu²⁶.

Ratzinger podkreśla więc rolę stworzenia w całym systemie objawieniowym. *Revelatio naturae* domaga się łączności z *revelatio historiae* i *revelatio gloriae*, w świetle których dochodzi do swojego pełnego znaczenia. Objawienie w naturze samo w sobie jest niewystarczające z racji wieloznaczności i słabości poznawczej człowieka i dlatego musi być przyjmowane łącznie z objawieniem historycznym, czyli biblijnym. Poznanie naturalne Boga jest obarczone wieloma błędami oraz dla osiągnięcia pełni domaga się łaski, ale mimo wszystko stanowi motyw wiarygodności Objawienia²⁷. *Revelatio naturae* mówi o boskim numinosum, choć nie wprowadza w bezpośredni dialog z Bogiem. Może być porównane do czyjejs milczącej obecności²⁸. Odsłonięcie pełnej prawdy o Bogu, człowieku i świecie obejmuje etapy objawieniowe, z których pierwszym jest stworzenie. Bez nauki o stworzeniu nie ma nauki o zbawieniu. Odkupienie dokonało się jako odpowiedź Boga na grzech stworzonego przez Niego człowieka. Stworzenie rozpoczyna mowę Boga, która jest skierowana ku Wcieleniu²⁹. Całość tego dialogu zmierza do wieczności, która jest *revelatio gloriae*. Ratzinger w kontekście łączności rodzajów objawienia aż po Eschaton przywołuje koncepcję J. Moltmanna³⁰, dla którego Objawienie nie jest epifanią, ale epangelią,

²⁶ J. Ratzinger, *Sens biblijnych opisów stworzenia. Drugie kazanie wielkopostne, Monachium, 15 marca 1981 roku*, OO t. V, s. 36, por. E.A. de Gaál, *Revelation as the Thou of Jesus Christ...*, dz. cyt., s. 16-17; por. R. Latourelle, *Theology of Revelation*, Staten Island, New York 1966, s. 332.

²⁷ R. Pokrywiński, *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 96.

²⁸ E.A. de Gaál, *Revelation as the Thou of Jesus Christ...*, dz. cyt., s. 34.

²⁹ S. Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia...*, dz. cyt., s. 189.

³⁰ Por. J. Moltmann, *Bóg w stworzeniu*, przeł. Z. Danielewicz, Kraków 1995.

czyli obietnicą tego, co ma dopiero nadejść. Bóg Izraela jest przede wszystkim Bogiem obietnicy³¹. Fundamentem rozumienia stworzenia w ramach całości objawienia jest ukazanie głównego motywu jego istnienia, czyli Bożej miłości, która każdy byt rozumny pragnie doprowadzić do wspólnoty ze sobą. Mają one stać się uczestnikami szczęścia wiecznego przewyższającego ich naturę, co z konieczności domaga się Bożego Objawienia i łaski³². Ostateczne ujawnienie tajemnicy Boga, człowieka i świata nastąpi dopiero w chwale nieba. Objawienie ma więc charakter dynamiczny i otwarty na pełnię w przyszłości, co nie znosi wartości poznawczej stworzenia czy historii Izraela i Chrystusa, ale dopełnia dzięki *lumen gloriae*³³.

Ratzinger zastanawia się nad związkami filozofii i teologii, które zachodzą zwłaszcza na terenie refleksji nad stworzeniem. Każdej z tych dziedzin przyznaje autonomię badań, a jednocześnie określa charakter wzajemnych związków, ponieważ myślenie teologiczne wiąże się ze stawianiem pytań filozoficznych³⁴. W ramach samej teologii może pojawić się ograniczenie kwestii natury wobec przeakcentowań łaski, gdzie natura zostaje „poniżona” i zepchnięta na margines rozważań o łasce. Ratzinger, powołując się przy tym na sprzeciw św. Pawła: „Nie było jednak wpierv tego, co duchowe, ale to, co ziemskie; duchowe było potem” (1 Kor 15,46)³⁵, broni fundamentu teologii w postaci teologii stworzenia, a jednocześnie koniecznej gradacji wniosków teologicznych, jak u św. Tomasza z Akwinu. Jest wrażliwy na przekraczanie kompetencji czy to przez nauki ścisłe, czy przez teologię. Tracą one w ten sposób wierność swojej misji. Nauka o stworzeniu nie jest rodzajem teologicznie upiękkszzonej ontologii³⁶. Relacja między teologią a innymi naukami nie ma na celu doprowadzenie do kompromisu rozumianego na zasadzie

³¹ J. Ratzinger, „*Pośrednictwo pojęcia epifanii*”..., dz. cyt., s. 150.

³² R. Pokrywiński, *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 96.

³³ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, OO t. V, s. 69.

³⁴ A. Lekka-Kowalik, *Przymierze na rzecz rozumu i prawdy. Josepha Ratzingera koncepcja filozofii i jej relacji do wiary i teologii*, JRTF, s. 25.

³⁵ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, OO t. V, s. 77.

³⁶ J. Ratzinger, *Stworzenie [artykuł w leksykonie]*, OO t. V, s. 87.

rezygnacji z własnych twierdzeń, bo zakres badań odpowiada metodzie, ale każda mówi o całości, choć na inny sposób³⁷. Biblia nie może zastąpić podręcznika do nauk przyrodniczych na przykład w kwestii powstania świata z punktu widzenia historii naturalnej, choć faktycznie mówi o powstaniu świata³⁸.

Teologia stworzenia według Ratzingera opiera się oczywiście na tekstach biblijnych, ale nie zamykają się one w Księdze Rodzaju. W takiej teologii nie chodzi wyłącznie o interpretację heksameronu. Stary i Nowy Testament stanowią jedność, w której pełny sens powstaje dopiero z całości, co oznacza między innymi konieczność szerszego zajmowania się stworzeniem. Ratzinger wskazuje na liczne miejsca Pisma Świętego mówiące o stworzeniu. Szczególnie wiele wątków pojawia się w Psalmach i literaturze mądrościowej. *Revelatio naturae* łączy się w ten sposób z Objawieniem historycznym. Rozwój nauki o stworzeniu zachodzi paralelnie do dziejów Izraela. Izrael zawsze wierzył w prawdę o Bogu Stwórcy, co komunikował również innym narodom, choć nie we wszystkich księgach ta prawda jest równie ważna³⁹. Ponadto dzięki spotkaniu z grecką kulturą obrazu i filozofią⁴⁰ dokonało się w niej oczyszczenie i sublimacja aktu stworzenia świata z procesu porządkowania chaosu do *creatio ex nihilo*. Stwórcze działanie odróżnia się od ludzkiej zdolności do przetwarzania materiału. Bóg nie jest mechaniczną przyczyną zaistnienia świata. On raczej powołuje go do istnienia, co oznacza działanie z miłością. Domaga się ono odpowiedzi również w miłości, dzięki której stworzenie odróżnia się od innych procesów twórczych i przyczynowych⁴¹. Akt stwórczy odsłania misterium samego Stwórcy jako

³⁷ J. Ratzinger, *Posłowie teologa. Do: Karl Hummel, Was Theologen nicht mehr sagen sollten. Überlegungen eines Naturwissenschaftlers* [Czego teologowie nie powinni już mówić. Rozważania przyrodnika], *ThQ* 149(1969), s. 336-343, OO t. V, s. 133.

³⁸ J. Ratzinger, *Bóg Stwórca. Pierwsze kazanie wielkopostne, Monachium, 8 marca 1981 roku*, OO t. V, s. 25.

³⁹ Tamże, s. 28.

⁴⁰ Tamże, s. 31.

⁴¹ M. Schmaus, *Dogmatica cattolica I. Introduzione. Dio. Creazione*, Marietti, Torino 1959, s. 469.

kochającego, chcącego i działającego. Nie można go postrzegać jako efekt działania rzemieślnika, ale twórcze myślenie⁴².

Za Bonawenturą Ratzinger rozróżnia apologetyczne ujmowanie Objawienia jako *manifestare* i postuluje przejście ku bardziej teologicznej koncepcji jako *revelare*⁴³. W związku z tym eksploruje zawartość traktatu *de Deo Creatore*, wydobywając szereg interesujących zagadnień. Chętnie odwołuje się zatem do m.in. aktu stworzenia, biblijnej wizji stworzenia, zagadnienia prawdy i poznania rzeczywistości, koncepcji człowieka, sumienia, szabatu, które składają się na jego koncepcję *revelatio naturae*. Prawda o stworzeniu osiąga swoje wypełnienie w nauce o szabacie i kulcie, która streszcza całą teologię. Istnieje godzina oddawaniu Stwórcy należnej Mu chwały⁴⁴. Dzień siódmy polega na czci Boga jako źródła wszystkiego, dzięki czemu dokonuje się oczyszczenie z nieczystości, które do funkcjonowania świata są wnoszone przez grzeszne działania ludzkie⁴⁵. Rozwinięciem szabatu jest rok szabatowy oraz wypadający co pięćdziesiąt lat rok jubileuszowy, który oznacza koncepcję nowego początku przez darowanie wszystkich długów. Jest to wyraz nadziei na ostateczne panowanie Boga⁴⁶.

ANTROPOLOGIA KREACYJNA

Człowiek jako korona stworzenia nosi w sobie najwięcej elementów wskazujących na Stwórcę⁴⁷. Jako stworzony przez Boga staje się szczególnym miejscem objawienia, ze względu na osobowy charakter bytu ludzkiego obdarzonego mową i sumieniem⁴⁸. Doświadczając siebie oraz

⁴² J. Ratzinger, *Wiara w stworzenie a teoria ewolucji*, dz. cyt., s. 104.

⁴³ R. Pokrywiński, *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, JRTF, s. 96.

⁴⁴ J. Ratzinger, *Sens biblijnych opisów stworzenia...*, dz. cyt., s. 38.

⁴⁵ Tamże, s. 40.

⁴⁶ Tamże, s. 41.

⁴⁷ M. Rusecki, *Traktat o Objawieniu*, dz. cyt., s. 160-170.

⁴⁸ Por. G. O'Collins, *Rethinking Fundamental Theology*, Oxford University Press 2013, s. 58. „All human beings have access to this general revelation of God mediated through the beatiful and orderly works of creation and through their own, spiritual reality”. Por. tamże.

działając w świecie w charakterystyczny dla siebie sposób, człowiek rozpoznaje Stwórcę. Ratzinger dostrzega ontyczną otwartość człowieka na Objawienie, którą wyraża określenie *homo capax Dei*⁴⁹. Oznacza ono, że człowiek w sposób naturalny odnosi się do Boga. Dokonuje się to zarówno wyraźnie, kiedy świadomie dąży do Stwórcy, jak i niewyraźnie, tajemniczo. Widzi bowiem siebie jako obdarowanego ogromnym „horyzontem umysłu i woli”, który w rzeczach skończonych nie zaznaje spokoju⁵⁰. Posiada zatem otwartą strukturę poznawczą, transcendującą rzeczywistość stworzoną w kierunku jej Stwórcy. Stawianie pytań o naturę ludzkości jest wyrazem jej racjonalności, natomiast postawa przeciwna jest irracjonalna. Pytania takie bowiem mają ogromny wpływ na rozumienie ludzkiego życia i jego przebieg⁵¹.

Istota ludzka *Dei capax creata est*⁵², co oznacza, że jest ona żyjącym obrazem Boga i dlatego w Starym Testamencie pojawia się zakaz innych Jego obrazów. Z faktu stworzenia człowiek został włączony w tajemnicę Boga, w relacji z którym ujawnia się pełny „obraz i podobieństwo” (Rdz 1,26). Ludzka natura została przez Boga stworzona w taki sposób, aby mógł się jej mistycznie i na sposób wolny udzielić Bóg. Zwłaszcza ludzkie wnętrze jest przestrzenią *revelatio naturalis*, ponieważ łaska Boża w sposób tajemniczy może zawsze na nie oddziaływać, szczególnie przez sumienie – *humanae conscientiae arcano modo gratia indebita semper adest Dei*⁵³. Człowiek do zrealizowania siebie potrzebuje więc wspólnoty z Bogiem, która ma się zakończyć uczestnictwem w boskiej naturze w niebie – *capax Dei et particeps esse potest*⁵⁴.

Ważnym elementem antropologii kreacyjnej jest zatem więc ze Stwórcą, która nie jest formą degradacji ludzkiej wolności, ale przybiera

⁴⁹ Por. P. Majewski, *Homo capax Dei u Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, w: *Trop przechodzącego*, H. Seweryniak (red.), Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2015, s. 109-120.

⁵⁰ J. Ratzinger, *Dar mądrości*, OO t. V, s. 236.

⁵¹ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, dz. cyt., s. 79.

⁵² J. Ratzinger, *II. De revelatione Dei et hominis in Jesu Christo facta/ Objawienie Boga i człowieka w Jezusie Chrystusie [Szkic nowego schematu o Objawieniu wraz z Karlem Rahnerem, październik/listopad 1962]*, OO t. VII/1, s. 166.

⁵³ J. Ratzinger, *De revelatione Dei et hominis...*, dz. cyt., s. 170.172.

⁵⁴ J. Ratzinger, *Czym jest człowiek?*, dz. cyt., s. 193.

formę miłości przemieniającą zależność w wolność. Samorozumienie człowieka zakłada pokorę przyjęcia własnego bytu jako otrzymanego i zależnego od miłości Stwórcy. Postawa przeciwna jest pogardą dla prawdy o własnym zaistnieniu⁵⁵. Początek człowieka Ratzinger upatruje w momencie, kiedy istota ziemską była w stanie po raz pierwszy sformułować myśl o Bogu, nawet jeśli jeszcze nie była ona wyraźna. Sprzeciwia się temu koncepcja *homo faber*, według której używanie ognia czy broni ustanowiło człowieka⁵⁶. To właśnie związek ze Stwórcą świadczy o ludzkiej godności, której nie można ostatecznie odebrać, ponieważ przynależy do samego Boga. Nie może również podlegać manipulacjom ze strony samego człowieka, bo nie jest ona jak pozostałe byty rzeczą⁵⁷ i nie zadowala się czymś mniejszym od siebie.

W obserwacji Ratzingera sposób stworzenia człowieka z prochu ziemi oznacza upokorzenie, ale i pocieszenie. Pierwsze wynika z faktu, że nie jest bogiem, a więc nie zarządza wszechświatem. Ponadto jest ograniczony i zmierza ku śmierci, jak pozostałe istoty żywe. Drugie, czyli pociecha, wynika stąd, że nie jest demonem, czyli nie został ukształtowany ze złych mocy, ale z dobrej Bożej ziemi⁵⁸. Może jednak do niej upadać, „staczać się do rynsztoka”. Człowiek taki staje się wtedy istotą brudną, godną pożałowania, bezdomną⁵⁹. Pochodzenie z ziemi zrównuje wszystkich ludzi. Zarówno cesarz, jak i żebrak wychodzą i wracają do tej samej ziemi⁶⁰. Paradoksalność człowieka obejmuje więc nicość, z której został on wzięty, oraz fakt, że to w jego ręce Bóg przekazał władzę nad światem. Dopiero jednak Boża troska o istotę ludzką czyni ją szczególną pośród wszystkich innych stworzeń. Dzięki Bogu jest ona stworzeniem, w którym styka się niebo z ziemią, ponieważ do ziemi zostało dodane Boże tchnienie. Jest czymś bezpośrednim wobec Boga, ponieważ Ten go wezwał do istnienia słowami: „uczynimy” (Rdz 1,26).

⁵⁵ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, dz. cyt., s. 81.

⁵⁶ J. Ratzinger, *Wiara w stworzenie a teoria ewolucji*, dz. cyt., s. 106.

⁵⁷ J. Ratzinger, *Czym jest człowiek?*, OO t. V, s. 190.

⁵⁸ J. Ratzinger, *Stworzenie człowieka. Trzecie kazanie wielkopostne, Monachium, 22 marca 1981 roku*, OO t. V, s. 46.

⁵⁹ J. Ratzinger, *Czym jest człowiek?*, dz. cyt., s. 197.

⁶⁰ J. Ratzinger, *Stworzenie człowieka...*, dz. cyt., s. 47.

Każdy człowiek ze względu na stworzenie duszy jest istotą wezwaną i kochaną przez Boga. W tym leży również niezwykła jedność między ludźmi, którzy pochodzą z tego samego stwórczego projektu⁶¹.

Ratzinger uznaje dynamiczny i społeczny charakter ludzkości, która dąży do prawdy przez staranne i trzeźwe poznanie oraz na jego podstawie przekształcanie świata. Ostrzega jednak przed redukcją tego poznania do rozwoju wiedzy technicznej, ponieważ prawdziwy postęp jest wzrostem wiary, nadziei i miłości⁶². Nie zacieśnia się on do płodności czy rozwoju technicznego, choć sama płodność zawiera w sobie tajemnicę powstania nowej osoby. W wyniku „poznania” Ewy przez Adama (Rdz 4,1) nie zachodzą wyłącznie procesy fizjologiczne, ale powstaje kolejna osoba niesprowadzalna do praw mechaniki⁶³, która dzięki wolności może w czasie nadawać kształt własnemu człowieczeństwu. Misją człowieka w świecie jest on sam, chociaż w rozumieniu społecznym. Co do zasady i źródła rodzaj ludzki jest jeden, ale na podstawie woli Bożej rozwija się w zróżnicowaniu narodów⁶⁴.

Bardzo ważnym rysem antropologii kreacyjnej Ratzingera jest jej charakter moralny. Człowiek w swojej wolności podejmuje decyzje, od których zależy ostateczny kształt jego człowieczeństwa. Może uczynić siebie samego przedmiotem własnego tworzenia⁶⁵. Dobro i zło muszą być zawsze obecne jako miara ludzkiego działania. Inaczej człowiek okłamuje samego siebie, traci wolność i niszczy siebie i świat⁶⁶. Niczym nieskrępowana realizacja własnych umiejętności prowadzi go do degradacji samego siebie⁶⁷. Jeśli zabraknie poszukiwania i podporządkowania się nadrzędnemu i obiektywnemu dobru, wszystko pozostanie wyłącznie

⁶¹ Tamże, s. 48.

⁶² J. Ratzinger, *Prawdziwy „postęp” – wzrost wiary, nadziei i miłości [Szkic przemówienia na 110. Kongregacji Generalnej 27 października 1964 r. na temat schematu XIII]*, OO t. VII/1, s. 242.

⁶³ J. Ratzinger, *Człowiek między reprodukcją a stworzeniem. Kwestie teologiczne dotyczące pochodzenia życia ludzkiego*, OO t. V, s. 260.

⁶⁴ J. Ratzinger, *De revelatione Dei et hominis...*, dz. cyt., s. 166-167.

⁶⁵ J. Ratzinger, *Czym jest człowiek?*, dz. cyt., s. 186.

⁶⁶ J. Ratzinger, *Grzech i odkupienie. Czwarte kazanie wielkopostne, Monachium, 29 marca 1981 roku*, OO t. V, s. 62.

⁶⁷ J. Ratzinger, *Grzech i odkupienie...*, dz. cyt., s. 63.

w sferze ludzkiego *creatio*, poczynawszy od płci aż po formy społeczne i kulturowe. Człowiek skaże siebie na bezkształtną wolność, w której dopiero musi wymyśleć samego siebie⁶⁸. Odrzucając odniesienie do Boga, człowiek staje się zagrożeniem dla ponieważ stworzenia, wobec którego chce się ogłosić bogiem, a ostatecznie czyni się karykaturą Boga, pseudobogiem. Żaden człowiek nie jest ontycznie zamknięty w sobie, ale zależy od innych. Jest więc relacją ku miłości, której zakłóceniem i zniszczeniem jest grzech, który niszczy tę relację⁶⁹. Z kręgu grzechu nie potrafi sam się wyzwolić – może to uczynić wyłącznie Stwórca, który staje się Odkupicielem ludzkości. Tu łączy się antropologia kreacyjna z teologią zbawienia.

CHRYSTOLOGIA KREACYJNA

Ratzinger w centrum swojego systemu teologicznego umieszcza tezę chrystologiczną. W jej kluczu widzi również teologię stworzenia. *Creatio* ma chrystologiczny charakter, ponieważ Logos jednoczy wszystkie etapy Objawienia, *Deus omnia in omnibus* (1 Kor 15,28), nawet jeśli Objawienie dokonuje się *multifariam multisque modis* (Hbr 1,1). W Chrystusie również wszystko otrzymuje swoje zwieńczenie, *omnia creatura recapitulanda est*⁷⁰. W Nim Objawienie dochodzi do swojej pełni. Nie tylko słowa Chrystusa objawiają, ale cała Jego osoba, wszystkie czyny i wydarzenia. *Verbum sensibile* wcielenia odsłania *Verbum intelligibile* Trójcy⁷¹. W fakcie wcielenia ujawnia się pełny sens stworzenia świata i człowieka.

Temat łączności stworzenia z postacią Chrystusa według Ratzingera jest szczególnie wyraźnie przedstawiony w Ewangelii św. Jana. Sformułowania: „Na początku było Słowo” (J 1,1) oraz „Wszystko przez Nie się stało, a bez Niego nic się nie stało, co się stało” (J 1,3) dopełniają teologię

⁶⁸ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, dz. cyt., s. 76.

⁶⁹ J. Ratzinger, *Grzech i odkupienie...*, dz. cyt., s. 64-65.

⁷⁰ R. Pokrywiński, *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, dz. cyt., s. 97-98.

⁷¹ R.G. DeClue, *Joseph Ratzinger's Theology of Divine Revelation*, mps, Washington 2021, s. 180.

stworzenia wyrażoną w Starym Testamencie. To z Chrystusem i przez Niego należy czytać opis stworzenia⁷². Stworzenie przychodzi w Nim do swojej pełni i dlatego jest ono niejako w drodze aż do przyjścia Syna Bożego na świat. Dopiero drugi Adam przynosi pełnię człowieczeństwa, która dla wszystkich ludzi staje się dostępna dzięki Jego śmierci i zmartwychwstaniu. Co ważne, nie pochodzi ona ze sztuki czy techniki, ale jej źródłem jest miłość⁷³. Teraźniejszość człowieka nie tłumaczy całej jego istoty, którą ujawni w pełni dopiero jego przyszłość w Chrystusie. Ratzinger zwraca uwagę na szczegół opisu z Księgi Rodzaju, w którym człowiek nie jest bezpośrednio obrazem Boga, ale został stworzony „na obraz”, co wyjaśnia w kontekście chrystologicznym. Aby być obrazem, człowiek musi wejść w komunię z Logosem, obrazem Boga *par excellence*. Sam człowiek jest więc jakby wstępnym szkicem wykonanym na podstawie Jezusa, który ma dopełnić się na wzór Syna, pierwotnego między wielu braćmi (por. Rz 8,29)⁷⁴. Zresztą chrystologiczne nawiązania do opisu stworzenia pojawiają się u Ratzingera częściej. W krzyżu widzi on odwrócenie sceny kuszenia z raju, drzewa poznania dobra i zła. Posłuszeństwo Chrystusa znosi pierwotne nieposłuszeństwo Adama. W przeciwieństwie do węża Chrystus nie kieruje swojego słowa jako sposobu na uwiedzenie Ewy, ale jako wyraz zbawczej miłości. Przechodząc przez ogień cierpienia, usunął ogniste ostrze miecza cherubina strzegącego dostępu do raju. Krzyż jest odtąd stale dostępnym drzewem życia, obecnym pośród ludzi i zapraszającym do przyjęcia owoców życia⁷⁵. Chrystus jest boskim lekarzem, który przyniósł ludzkości uzdrowienie. W Jego śmierci ma ona pełne zdrowie duszy i ciała⁷⁶. Dzięki Chrystusowi człowiek odzyskuje duchowy wzrok i może w pełni poznać prawdę o sobie i świecie. Dotyczy ona również rozmiarów zła i jego natury. Patrząc na Jezusa przedstawianego przez Piłata za pomocą słów „ecce homo”, można rozpoznać, do czego zdolny jest człowiek wobec drugiego człowieka. W Nim widać historię

⁷² J. Ratzinger, *Bóg Stwórca...*, dz. cyt., s. 31.

⁷³ J. Ratzinger, *Czym jest człowiek?*, dz. cyt., s. 201.

⁷⁴ J. Ratzinger, *Każdy człowiek jest obrazem Boga...*, dz. cyt., s. 285-286.

⁷⁵ J. Ratzinger, *Grzech i odkupienie...*, dz. cyt., s. 66.

⁷⁶ J. Ratzinger, *Człowiek – przedmiot czy osoba?...*, dz. cyt., s. 280.

ludzkiej nienawiści i grzechu, ale również boską odpowiedź w postaci miłości⁷⁷. Chrystus na krzyżu upodobniony do bezbronných, opuszczonych, najuboższych objawia największą wartość człowieka, którą nie jest mądrość czy bogactwa, ale zdolność do miłości i posłuszeństwo woli Ojca. Człowiek jest w pełni sobą, gdy na wzór Chrystusa jak ziarno pszenicy obumiera, aby przynieść plon⁷⁸.

BŁĘDY PRZECIWKO PRAWDZIE O STWORZENIU

Bardzo ważnym motywem tworzenia każdej koncepcji Objawienia jest walor motywacyjny, co w pierwszym rzędzie oznacza odpieranie błędów nauki o stworzeniu. Ratzinger naukę o stworzeniu podaje bardzo często na tle błędów dominujących w ostatnich stuleciach. Nie odrzuca wartości poznania naturalnego człowieka, ale jednocześnie potwierdza, że wiara chrześcijańska głosi prawdę o Bogu, człowieku i świecie, która ma znaczenie uniwersalne. Szczególnie mocno występuje on przeciwko redukcjonizmowi antropologicznemu w cywilizacji technicznej i stojącej za nią filozofii oświecenia. Odcina się ona od pierwotnej mądrości stworzenia, której wyrazem są religie⁷⁹. Tę postawę określa mianem dręczącego narcyzmu, który porzucając przeszłość, chce wyłącznie własnej teraźniejszości. Naturę traktuje się według rad Bacona, czyli ma być ona poddana torturom, aby wyjawiała swoje sekrety, których dobrowolnie nie chce odsłonić. Natomiast pytania o ostateczne przyczyny wydają się bezsensowne. Nie liczy się stworzenie jako dane z góry, ale dopiero człowiek sam musi wszystko stworzyć na nowo, jak tego żądał Karol Marks. Prawda nie leży w ludzkim poznaniu zgodnym z rzeczywistością, ale jest przemianą i postępem. Określenie prawdy G. Vica *verum quia factum* staje się wręcz *verum quia faciendum*⁸⁰. Współczesnymi katedrami są

⁷⁷ J. Ratzinger, *Stworzenie człowieka...*, dz. cyt., s. 55.

⁷⁸ J. Ratzinger, *Każdy człowiek jest obrazem Boga. O godności osób niepełnosprawnych intelektualnych i chorych psychicznie*, OO t. V., s. 288.

⁷⁹ J. Ratzinger, *Sens biblijnych opisów stworzenia...*, dz. cyt., s. 38.

⁸⁰ J. Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, tłum. Z. Włodkowa, Kraków 1996, s. 55-56.

laboratoria, a kościołami elektrownie⁸¹. W obrazie świata, który wynika z badań naukowych bardzo często nie znajduje się miejsce dla Boga, a nawet człowieka, za wyjątkiem człowieka jako funkcji⁸². Współczesny uczony zdaje się przyjmować mentalność swoich czasów bez żadnego sprawdzania, a przecież człowiek, który żeni się z duchem czasu szybko zostaje wdowcem⁸³. Nauka i technika jako jedyne źródło poznania, które metodycznie ogranicza się do materii, tego, co da się obliczyć i wykorzystać, przesłania głębię świata. Eksperyment i kalkulacja jako szczyt racjonalności pomija moralność i świętość jako elementy rzeczywistości. Ztraca się w ten sposób to, co jest subiektywne, ponieważ umyka poznaniu według metody naukowej, co ostatecznie jest irracjonalne⁸⁴. Matematyczna konstrukcja rozumu rzutuje na koncepcję Stwórcy jako geometrii piszącego księgę natury matematycznymi literami⁸⁵. Pozostaje On jedynie graniczną hipotezą nauk przyrodniczych. Nie sięga w ten sposób faktycznej pierwszej przyczyny, którą jest osobowy Bóg pełen miłości. Z drugiej strony Boga widzi się na sposób Hegla jako formę gigantycznej teodycei, w której odmawia się Mu wszechmocy i niezmienności. W procesie historii staje się On swoją antytezą, aby dojść w końcu do siebie⁸⁶. Stworzenie jest tu formą zła, przeciwieństwa, przez które Bóg musi przejść, aby ostatecznie wrócić do siebie samego. Nie zachodzi wyraźne rozróżnienie między Stwórcą a stworzeniem.

Antropologii kreacyjnej sprzeciwia się antropologia materialistyczna. Człowiek w jej świetle jest mechanizmem, pozbawionym wolności. Funkcjonuje jedynie jako trybik w maszynie⁸⁷. Nie istnieje stworzona natura człowieka, z której wynika jego godność, wręcz przeciwnie

⁸¹ J. Ratzinger, *Sens biblijnych opisów stworzenia...*, dz. cyt., s. 43.

⁸² J. Ratzinger, *Pożegnanie z diabłem? Rozważania o kuszeniach Jezusa (Mk 1,12n i par.)*, OO t. V, s. 159.

⁸³ J. Ratzinger, *Mocarny i mocarz (Mk 3,27). O problemie potęgi zła z punktu widzenia wiary chrześcijańskiej*, OO t. V, s. 171.

⁸⁴ J. Ratzinger, *Stworzenie człowieka...*, dz. cyt., s. 48.

⁸⁵ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, dz. cyt., s. 71.

⁸⁶ Tamże, s. 74.

⁸⁷ J. Ratzinger, *Szkola dobrego życia. Przedmowa do: Martin Bialas CP, Lieben und Leiden. Betrachtungen im Geiste des hl. Paul vom Kreuz [Kochać i cierpieć. Medytacje w duchu św. Pawła od Krzyża]*, Innsbruck 1994, OO t. V., s. 208.

–prawdziwą naturą człowieka jest wyzwolenie się z zastanej natury, jak tego chce marksizm⁸⁸. Wyraża się ono w proteście przeciwko zależności wobec takiego życia, jakie zostało ustanowione w stworzeniu, a więc wykluczenie Boga na samym początku. Przekłada się to na utratę rozumności samego człowieka, skoro według antropologii kreacyjnej to Logos stworzył świat⁸⁹. Miarą wolności staje się umiejętność, a nie ustanowiony byt wraz z kategoriami dobra i zła⁹⁰. Bez nich jedyną negatywną oceną ludzkiej działalności pozostaje błąd w sztuce. Unika się go przez techniczną doskonałość, której przykładem były sprawnie funkcjonujące obozy zagłady wraz z przepustowością krematoriów dla spalania zwłok. Irracjonalność procesu uwalniania człowieka ze swojej natury jest widoczna w działalności estetycznej i technicznej. Ratzinger widzi w epoce postmodernizmu zerwanie z tradycją łączności *verum, bonum et pulchrum* w brzydocie nowoczesnych budynków. Ma to swoje głębsze źródło w odrzuceniu świętości rodziny i domu przez indywidualizm wyrzekający się ojcostwa i macierzyństwa. Wszystko to jednak wynika z rozpadu warunków poznania i doświadczenia Boga Stwórcy⁹¹.

ZAKOŃCZENIE

Analiza teologii stworzenia Josepha Ratzingera ujawnia jej charakter wiarygodnościowy, a przez to daje podstawę do koncepcyjności. Z licznych uwag czynionych przez tego teologa odnośnie do stworzenia można utworzyć ramy koncepcji Objawienia w stworzeniach i przez stworzenia oraz wykazać jej walor motywacyjny, choć domaga się to jeszcze precyzacji i dalszych badań. Zręby koncepcji obejmują ogólną refleksję nad rzeczywistością objawieniową w perspektywie stworzenia, antropologię i chrystologię kreacyjną oraz wskazują na charakter motywacyjny do wiary przez odparcie współczesnych błędów dotyczących stworzenia. Teologia stworzenia posiada ważne miejsce w całym

⁸⁸ J. Ratzinger, *Człowiek między reprodukcją a stworzeniem...*, dz. cyt., s. 267-268.

⁸⁹ Tamże, s. 269.

⁹⁰ J. Ratzinger, *Grzech i odkupienie...*, dz. cyt., s. 61.

⁹¹ J. Ratzinger, „*Troska o człowieczeństwo człowieka*”. *Przedmowa do: Augusto Sarmiento/Javier Escrivá-Ivars (Eds.), Enchiridion Familiae*, OO t. V, s. 205.

systemie teologicznym oraz powinna być przywoływana w dialogu ze współczesną kulturą i naukami przyrodniczymi. Joseph Ratzinger odwołuje się do antropologii kreacyjnej w postaci koncepcji *homo capax Dei* przeciwko koncepcji *homo faber*. Analizuje biblijny opis stworzenia i wyciąga z niego egzystencjalne wnioski. Ze stworzenia wyprowadza pryncypia moralne oparte na prawie naturalnym, które zabezpieczają przed zniszczeniem siebie i świata. Również teza chrystologiczna, centralna w teologii Ratzingera, posiada swoje umocowanie w *creatio*, zwłaszcza ma terenie antropologii. Dotyczy to zarówno powiązania odkupienia z odnowieniem człowieczeństwa po grzechu, jak i jedności ludzi w Chrystusie. Najmocniej wybrzmiewa u Ratzingera element apologijny nauki o stworzeniu. Nie odrzuca on zdobyczy współczesnej nauki, ale stojącą za nimi filozofię scjentystyczną, ideologię marksistowską i funkcjonalną wizję człowieka. Zmieniają one koncepcję Boga, zwłaszcza jako Stwórcy oraz człowieka jako stworzenia.

Streszczenie

Artykuł omawia teologię stworzenia w twórczości Josepha Ratzingera. Źródłem do badań są szczególnie studia nad Bonawenturą i prace nad konstytucją *Dei verbum*. Stamtąd wywodzi się wiele pojęć i rozróżnień dotyczących *theologia creationis*. Analiza poszczególnych elementów teologii stworzenia zmierza ku możliwości budowy koncepcji Objawienia *in creaturis* u Ratzingera, która obejmowałaby miejsce teologii stworzenia w systemie objawieniowym, antropologię (*revelatio in creaturis*) i chrystologię kreacyjną (*revelatio per Christum*) oraz rys apologijny. Wydobywanie koncepcji Objawienia w teologii fundamentalnej ma zawsze charakter wiarygodnościowy, to znaczy służy skuteczniejszemu odpieraniu błędów odnośnie do objawienia jako takiego i prowadzeniu do wiary. Jest to więc sposób argumentowania na rzecz wiarygodności chrześcijaństwa.

Słowa kluczowe: Objawienie naturalne, koncepcje Objawienia, teologia stworzenia, teologia Ratzingera, Joseph Ratzinger, antropologia kreacyjna, chrystologia kreacyjna

Abstract

The article discusses the theology of creation in the work of Joseph Ratzinger. The sources for the study are especially his studies of Bonaventure and his work on the *Dei verbum* constitution. From there, many concepts and distinctions concerning theologia creationis derived. The analysis of the various elements of the theology of creation aims at the possibility of constructing Ratzinger's concept of Revelation in creaturis, which would include the place of creation theology in the revelatory system, anthropology (*revelatio in creaturis*) and creation Christology (*revelatio per Christum*), as well as an apologetic feature. The mining of the concept of revelation in fundamental theology is always of a credal nature, that is, it serves to more effectively repel errors regarding revelation as such and lead to faith. Thus, it is a way of arguing for the credibility of Christianity.

Keywords: natural revelation, concepts of revelation, creation theology, Ratzinger theology, Joseph Ratzinger, creation anthropology, creation Christology

BIBLIOGRAFIA

- Bachanek G., *Znaczenie prawdy o stworzeniu w ujęciu Josepha Ratzingera*, „Warszawskie Studia Teologiczne” XXII(2009), nr 1, s. 233-244.
- Borto P., *Rozumienie Objawienia Bożego w lubelskiej szkole teologii fundamentalnej*, „Roczniki Teologiczne” LXV(2018), z. 9, s. 41-53, DOI <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2018.65.9-4>.
- Creation and Evolution. A Conference with Pope Benedict XVI in Castel Gandolfo*, Ignatius Press, San Francisco 2008.
- DeClue R.G., *Joseph Ratzinger's Theology of Divine Revelation*, mps, Washington 2021.
- Dulles A., *Models of Revelation*, Orbis, Maryknoll 1992.
- Gaál E.A. de, *Revelation as the Thou of Jesus Christ. Joseph Ratzinger's/ Pope Benedict XVI's Contribution to a deeper Understanding of Revelation*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 30(2016), s. 7-56, DOI [10.14746/pst.2016.30.01](http://dx.doi.org/10.14746/pst.2016.30.01).
- Kaucha K., *Lubelska szkoła teologii fundamentalnej i jej osiągnięcia*, „Roczniki Teologiczne” LXV(2018), z. 9, s. 11-24, DOI <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2018.65.9-2>.
- Kaucha K., *Zwrot ratzingerowski*, w: *Teologia fundamentalna w twórczości Josepha Ratzingera*, K. Kaucha, J. Mastej (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2017, (dalej JRTF) s. 5-16.
- Kubacki Z., *Ekskluzywizm ewangelikalny*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 30(2016), s. 251-284.

- Lekka-Kowalik A., *Przymierze na rzecz rozumu i prawdy. Josepha Ratzingera koncepcja filozofii i jej relacji do wiary i teologii*, JRTF, s. 17-45.
- Majewski P., *Homo capax Dei u Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, w: *Trop przechodzącego*, H. Seweryniak (red.), Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2015, s. 109-120.
- Moltmann J., *Bóg w stworzeniu*, przeł. Z. Danielewicz, Kraków 1995.
- Novo F.J., *The Theory of Evolution in the Writings of Joseph Ratzinger*, „Scientia et Fides” 8(2020) 2, s. 323-349, DOI <http://dx.doi.org/10.12775/SetF.2020.024>
- O’Collins G., *Rethinking Fundamental Theology*, Oxford University Press 2013.
- Pokrywiński R., *Objawienie Boże a praxis*, Bernardinum, Pelplin 2022.
- Pokrywiński R., *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, JRTF, s. 81-102.
- Ratzinger J., *II. De revelatione Dei et hominis in Jesu Christo facta/ Objawienie Boga i człowieka w Jezusie Chrystusie [Szkic nowego schematu o Objawieniu wraz z Karlem Rahnerem, październik/listopad 1962]*, w: J. Ratzinger, *O nauczaniu II Soboru Watykańskiego. Formułowanie-Przekaz-Interpretacja. Pierwsza część tomu*, Opera Omnia t. VII/1, przeł. W. Szymona, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016 (dalej: OO t. VII/1), s. 164-186.
- Ratzinger J., *Bóg Stwórca. Pierwsze kazanie wielkopostne, Monachium, 8 marca 1981 roku*, w: J. Ratzinger, *Pochodzenie i przeznaczenie. Nauka o stworzeniu – antropologia – mariologia*, Opera Omnia t. V, przeł. J. Kobienia, Wydawnictwo KUL, Lublin 2022 (dalej OO t. V), s. 24-33.
- Ratzinger J., *Człowiek – przedmiot czy osoba? Chrześcijańskie rozważania o kwestiach bioetyki*, OO t. V, s. 270-281.
- Ratzinger J., *Człowiek między reprodukcją a stworzeniem. Kwestie teologiczne dotyczące pochodzenia życia ludzkiego*, OO t. V, s. 255-269.
- Ratzinger J., *Czym jest człowiek?*, OO t. V, s. 185-202.
- Ratzinger J., *Dar mądrości*, OO t. V, s. 229-240.
- Ratzinger J., *Grzech i odkupienie. Czwarte kazanie wielkopostne, Monachium, 29 marca 1981 roku*, OO t. V, s. 57-67.
- Ratzinger J., *Każdy człowiek jest obrazem Boga. O godności osób niepełnosprawnych intelektualnych i chorych psychicznie*, OO t. V, s. 282-290.
- Ratzinger J., *Konsekwencje wiary w stworzenie*, OO t. V, s. 68-81.
- Ratzinger J., *Mocarny i mocarz (Mk 3,27). O problemie potęgi zła z punktu widzenia wiary chrześcijańskiej*, OO t. V, s. 161-176.
- Ratzinger J., *Posłowie teologa. Do: Karl Hummel, Was Theologen nicht mehr sagen sollten. Überlegungen eines Naturwissenschaftlers [Czego teologowie nie powinni już mówić. Rozważania przyrodnika]*, ThQ 149(1969), s. 336-343, OO t. V, s. 132-138.

- Ratzinger J., „*Pośrednictwo pojęcia epifanii*”. *Rec. do: Heinz Robert Schlette, Epiphanie als Geschichte. Ein Versuch [Epifania jako historia. Próba]* Monachium 1966, OO t. V, s. 148-151.
- Ratzinger J., *Pożegnanie z diabłem? Rozważania o kuszeniach Jezusa (Mk 1,12n i par.)*, OO t. V, s. 152-160.
- Ratzinger J., *Prawdziwy „postęp” – wzrost wiary, nadziei i miłości [Szkic przemówienia na 110. Kongregacji Generalnej 27 października 1964 r. na temat schematu XIII]*, OO t. VII/1, s. 241-244.
- Ratzinger J., *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury, w: tenże, Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury. Rozprawa habilitacyjna i studia nad Bonawenturą*, przeł. J. Merecki, Opera Omnia, t. II, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, s. 45-366.
- Ratzinger J., *Sens biblijnych opisów stworzenia. Drugie kazanie wielkopostne, Monachium, 15 marca 1981 roku*, OO t. V, s. 34-45.
- Ratzinger J., *Stworzenie [artykuł w leksykonie]*, OO t. V, s. 85-94.
- Ratzinger J., *Stworzenie człowieka. Trzecie kazanie wielkopostne, Monachium, 22 marca 1981 roku*, OO t. V, s. 46-56.
- Ratzinger J., *Szkoła dobrego życia. Przedmowa do: Martin Bialas CP, Lieben und Leiden. Betrachtungen im Geiste des hl. Paul vom Kreuz [Kochać i cierpieć. Medytacje w duchu św. Pawła od Krzyża]*, Innsbruck 1994, OO t. V, s. 207-208.
- Ratzinger J., „*Troska o człowieczeństwo człowieka*”. *Przedmowa do: Augusto Sarmentto/Javier Escrivá-Ibars (Eds.), Enchiridion Familiae*, OO t. V, s. 203-206.
- Ratzinger J., *Wiara w stworzenie a teoria ewolucji*, OO t. V, s. 95-106.
- Ratzinger J., *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, tłum. Z. Włodkowa, Kraków 1996.
- Ratzinger J., *Wzniosła córa Syjonu*, Pallottinum, Poznań 2002.
- Rossa P., *Teologia stworzenia w katechezie i przepowiadaniu w świetle publikacji J. Ratzingera – Benedykta XVI „Na początku Bóg stworzył...”*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 32(2013) nr 1, s. 136-147.
- Rusecki M., *Objawienie Boże*, w: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, M. Rusecki i in. (red.), Wydawnictwo M, Lublin-Kraków 2002, s. 859-870.
- Rusecki M., *Objawienie Boże podstawą religii*, Biblioteka Teologii Fundamentalnej nr 2(2007), Wydawnictwo Księży Sercanów, Łódź-Kraków 2007, s. 157-182.
- Rusecki M., *Traktat o Objawieniu*, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 2007.
- Schmaus M., *Dogmatica cattolica I. Introduzione. Dio. Creazione*, Marietti, Torino 1959.
- Wentzel S., „*In His Light See Light*”. *The Influence of Augustine on Ratzinger’s Perspective on Creation*, CONCEPT, Vol. XXXVI (2013), <https://concept.journals.villanova.edu/article/view/1532/1349>
- Zatwardnicki S., *Od teologii objawienia do teologii natchnienia. Studium inspirowane twórczością Geralda O’Collinsa i Josepha Ratzingera*, Wydawnictwo Academicon, Lublin 2022.

REV. RAFAŁ POKRYWIŃSKI

The Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw

ORCID 0000-0003-1834-5739

THE THEOLOGY OF CREATION IN THE WORK OF JOSEPH RATZINGER. AN ATTEMPT TO CONSTRUCT A CONCEPT OF REVELATION IN CREATION

INTRODUCTION

Joseph Ratzinger notes that in the theological debates of the twentieth century, the topic of creation does not come up very often, and if it does, then it is as part of a dispute between creationism versus evolutionism.¹ In his view, a full value of the theology of creation is not sufficiently recognised, and he therefore argues that the question of creation should be approached from a different angle than the creationism and evolutionism controversy. Furthermore, he argues that overlooking theological reflection on creation leads to a crisis of theology as a science and is a form of the return of paganism.² A contemporary mentality that explores the world through the advanced cognitive apparatus of the empirical

¹ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, w: J. Ratzinger, *Pochodzenie i przeznaczenie. Nauka o stworzeniu – antropologia – mariologia* y, Opera Omnia vol. V, transl. J. Kobienia, Wydawnictwo KUL, Lublin 2022 (hereafter OO vol. V), p. 68.

² Ibid, p. 71.

sciences also needs to be explained in a Christian perspective, which has an ever-present contribution to make to the creation sciences.

Elements of the theology of creation are present in many of Joseph Ratzinger's papers, although sometimes they are on the margins of other issues.³ However, they always have a greater or lesser theological-fundamentalist character due to their attention to the context of the theological issues addressed and their critical character towards the reductionisms of contemporary philosophies.⁴ Within the framework of establishing the *status quaestionis*, it should be stated that the issue of Ratzinger's theology of creation, especially in its attempt to be methodologically structured within the concept of Revelation, does not attract as much scholarly interest as other topics related to creation: Rev. Peter Rossa dealt with the theology of creation in the key of theological actuality, in preaching and sacramental practice.⁵ Rev. Grzegorz Bachanek showed the philosophical and theological context of Ratzinger's thought on creation and brought out its basic elements.⁶ The influence of Augustine on Ratzinger's theology of creation is given

³ An opportunity to examine Ratzinger's views on creation was the recent publication of a translation of the next volume of OO vol. V (2022).

⁴ Cf. K. Kaucha, *Zwrot ratzingerowski*, in *Teologia fundamentalna w twórczości Josepha Ratzingera*, K. Kaucha, J. Mastej (eds.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2017, (hereafter JRTF) p. 5: „Any reader of Ratzinger's books may get the impression that he is uninterruptedly a fundamental theologian, as he seeks to answer the questions of what the essence and phenomenon of Christianity are and how they can best be expressed today, what are the most important rationales for the credibility of Christianity and the Church, and even for their absoluteness, and often engages in discussions or even polemics dictated by apologetic reasons.”

⁵ Cf. P. Rossa, *Teologia stworzenia w katechezie i przepowiadaniu w świetle publikacji J. Ratzingera – Benedykta XVI „Na początku Bóg stworzył...”*, Tarnów Theological Studies 32(2013) no. 1, pp. 136-147. This is an extended review of the Polish edition (in 2006) of J. Ratzinger's four 1981 sermons on creation.

⁶ Cf. G. Bachanek, *Znaczenie prawdy o stworzeniu w ujęciu Josepha Ratzingera*, „Warszawskie Studia Teologiczne” XXII(2009) no. 1, pp. 233-244.

by Suzanne Wentzel.⁷ The Conflict of Evolutionism with Creationism as seen by Ratzinger is quite well elaborated.⁸

Ratzinger himself does not bring out the concept of Revelation in creatures, so a possible attempt at creation must be preceded by an analysis of his theology of creation in order to bring out the conceptual elements. Meanwhile, extracting the concept of Revelation on the basis of its content according to Rev. Marian Rusecki, a theoretician and systematist of various concepts of Divine Revelation, including *revelatio per creaturas et in creaturis* is an important way of arriving at faith.⁹ Creation is to be seen as belonging to Revelation, even though traditionally the concept of Revelation has been linked exclusively to God's action in human history.¹⁰ The motive for the credibility of this type of Revelation is to see the signs of God's manifestation in the world and read them as a preparatory condition for faith in God.¹¹ The distinction between types of Revelation is intended to bring out a fuller motivational function for faith, which increases in the case of the connectivity of *creatio* and *redemption*, for the God is Creator, Saviour and Complement of all

⁷ S. Wentzel, 'In His Light See Light'. *The Influence of Augustine on Ratzinger's Perspective on Creation*, CONCEPT, Vol. XXXVI (2013), <https://concept.journals.villanova.edu/article/view/1532/1349>

⁸ F.J. Novo, *The Theory of Evolution in the Writings of Joseph Ratzinger*, „Scientia et Fides” 8(2020) no. 2, pp. 323-349, DOI <http://dx.doi.org/10.12775/SetF.2020.024>, cf. *Creation and Evolution: a Conference with Pope Benedict XVI in Castel Gandolfo*, Ignatius Press, San Francisco 2008.

⁹ Rusecki understood revelation in and through creatures in a theological-religious context, i.e. the possibility of granting other religions some revelatory character and, consequently, the action of grace, since he promoted the thesis of the revelatory genesis of religions, contrary to the concept of so-called natural religion. According to this concept, revelation in creatures can become the source of the act of faith. Cf. Z. Kubacki, *Evangelical Exclusivism*, „Poznań Theological Studies” 30(2016), p. 275; M. Rusecki, *Objawienie Boże podstawą religii*, Biblioteka Teologii Fundamentalnej 2(2007), Wydawnictwo Księży Sercanów, Łódź-Kraków 2007, pp. 157-182.

¹⁰ M. Rusecki, *Traktat o Objawieniu*, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 2007, p. 139. The author links history with revelation, noting that it begins with creation, i.e. the first stage of Revelation would be creation. „The Word of Yahweh became the principle of creation.” The act of creating the world and man was revelatory and historical. Cf. *ibid.*

¹¹ M. Rusecki, *Objawienie Boże*, Leksykon Teologii Fundamentalnej, M. Rusecki et al. (ed.), Wydawnictwo M, Lublin-Kraków 2002, p. 863.

things in the Eschaton.¹² The presentation of the theology of creation according to Ratzinger will be made in four stages, which are intended to systematise the content of this theology and underpin the construction of the concept of revelation *in creaturis*. The first stage is to situate creation within the revelatory system of the Theologian of Bavaria, followed by a presentation of Anthropology of Creations, Christology of Creation and a rejection of errors that compromise the truths of creation.

CREATION IN RATZINGER'S THEOLOGY OF REVELATION

Ratzinger analysed the structure of divine revelation, in which he distinguished the relationship between its forms, i.e. an event and a word. This has great relevance for contemporary theology, which examines the relationship between Revelation and history. Epiphany happens as history, which is explained through interpretation. Revelation is therefore both history and its interpretation.¹³ Their interconnectedness points to the sacramental dimension of Revelation, which Ratzinger described when he critically analysed Rudolf Bultmann's views assuming the primacy of the word over events.¹⁴ The distinction between the forms of Revelation indicates Ratzinger's metareflection on revelatory reality, which gives rise to a systematisation of the theology of creation.

In his work on the conciliar constitution *Dei verbum*, Ratzinger makes a number of remarks concerning Revelation as such. First of all, he criticises the neoscholastic conception of Revelation as apologetic and

¹² The idea of Revelation in and through creatures is developed by the Lublin school of fundamental theology, cf. P. Borto, *Rozumienie Objawienia Bożego w lubelskiej szkole teologii fundamentalnej*, „Roczniki Teologiczne” LXV(2018), z. 9, pp. 41-53, DOI <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2018.65.9-4>, On the Lublin school of fundamental theology cf. K. Kaucha, *Lubelska szkoła teologii fundamentalnej i jej osiągnięcia*, „Roczniki Teologiczne” LXV(2018), z. 9, pp. 11-24, DOI <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2018.65.9-2>

¹³ J. Ratzinger, ‘Pośrednictwo pojęcia epifanii.’ *Rec. for: Heinz Robert Schlette, Epiphanie als Geschichte. Ein Versuch, Munich 1966*, OO vol. V, p. 148.

¹⁴ S. Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia. Od teologii objawienia do teologii natchnienia. Studium inspirowane twórczością Geralda O’Collinsa i Josepha Ratzinger’a*, Wydawnictwo Academicum, Lublin 2022, p. 151.

as not distinguishing between the philosophical and theological order. Furthermore, he rejects placing the sources of Revelation (Scripture and Tradition) before the fact of Revelation itself, for the *ordo cognoscendi revelationis* is something different from the *ordo essendi*. Revelation is not in the background of Scripture and Tradition (*fontes revelationis*), but precedes them as a fact, constituting *the unus fons* of God's self-revelation.¹⁵ It encompasses not only salvific events but also their ontic basis in the form of the act of creation. It is not static, but is understood as God's continual speech *per creaturas*. Ratzinger promotes the „now” of Revelation, which in the historical „yesterday” has a meaning for „always.”¹⁶ It is realised in the actualisation of the event of Jesus Christ in Tradition and the action of the Holy Spirit, but in communion with the structures of the world and of man. Creation is not only the beginning, but the whole movement of being which is creation, *creatio continua*.¹⁷ God and the world do not face each other immovably, but the sense of the world is completed in a movement that goes out from God and returns to Him, the *exitus* illuminated in *reductio ad Deum*.¹⁸ Revelation and creation are in mutual relation, reinforcing and complementing each other. *Deus Creator* through historical Revelation reveals Himself more fully as Logos – the sense of the whole – and *Spiritus Creator* permeating everything up to the incarnation and sanctification .¹⁹

It is very interesting to analyse the concept of Revelation as seen by St Bonaventure, whose works the Bavarian theologian dealt with at the beginning of his scholarly journey. He extracted from them the necessity of seeing the revelatory role of creatures that are „transparently” directed towards the knowledge of God. This happens

¹⁵ R. Pokrywiński, *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, op. cit. p. 95. For an extensive discussion of the topic of the two sources and cognition of revelation according to Ratzinger, cf. S. Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia...*, op. cit. pp. 227-255.

¹⁶ S. Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia...*, op. cit. p. 212.

¹⁷ J. Ratzinger, *Wiara w stworzenie a teoria ewolucji*, OO vol. V, p. 104.

¹⁸ J. Ratzinger, *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury*, in *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury*, transl. J. Merecki, Opera Omnia, vol. II, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, (hereafter OO vol. II), p. 115.

¹⁹ J. Ratzinger, *Wzniosła córka Syjonu*, Poznań 2002, p. 41.

on the principle of *manifestatio occulti luminis*, that is, the radiation and unveiling of the originally hidden light.²⁰ The world is a form of Revelation; things in it carry an objective moment of unveiling of the Creator's essence. Angels, for example, constitute the revelation of God's love, and human beings the revelation of God's power, wisdom and mercy. Ratzinger rightly points out that for Bonaventure there is no single term 'revelation', but individual revelatory acts, *revelationes*, which corresponds to the diversity of created entities and their hierarchy. He therefore distinguishes between *the manifestatio naturalis* of things, plants and animals, and the *manifestatio voluntaria* of the spirit world, or *revelatio*.²¹ In recognising such a diverse revelation, Bonaventure evokes four degrees of cognition and its effect – wisdom: *sapientia uniformis*, or rational cognition corresponding to philosophy; *sapientia multiformis*, which is a profound knowledge of Scripture; *sapientia omniformis* as theological cognition seeking God in all things; and *sapientia nulliformis* characterising the contemplative cognition of mystics.²² It is evident that one concept of wisdom applies to the different types of Revelation, and thus also in creatures, especially *sapientia uniformis*. Wisdom, although it has different forms, still remains something that is one. Its successive degrees are based on the first philosophical one, which, although it does not in itself exhaust cognition, remains necessary for its further degrees .²³

The world as an object of theological cognition bears a certain resemblance to Scripture since one cannot dwell on the letter alone, but demands a specific hermeneutic as a sign.²⁴ Scripture possesses many meanings, the display of which (*revelatio absconditorum*) is the task of the theologian. According to Bonaventure, one can analogously depict

²⁰ J. Ratzinger, *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury...*, op. cit. p. 105.

²¹ Ibid, pp. 104-109.

²² Ibid, pp. 452-454.

²³ Cf. E.A. de Gaál, *Revelation as the Thou of Jesus Christ. Joseph Ratzinger's/ Pope Benedict XVI's Contribution to a deeper Understanding of Revelation*, „Poznań Theological Studies” 30(2016), p. 12 DOI 10.14746/pst.2016.30.01.

²⁴ Cf. R. Pokrywiński, *Objawienie Boże a praxis*, Bernardinum, Pelplin 2022, pp. 105-106; E.A. de Gaál, *Revelation as the Thou of Jesus Christ...*, op. cit. p. 14.

created entities as staircases leading to the Creator (*itinerarium mentis in Deum*).²⁵ This applies to all elements of the cosmos: angels, humans and other creatures. Creation exists as a book of nature that can be studied aspectually, resulting in specific knowledge, although it must be remembered that it is always a book of creation leading to its Creator. Indeed, it is learnt in various ways, among which the quantitative sciences, which use numbers, have a unique value. The numbers themselves, however, not only reflect the mathematical structure of the world, but also the symbolic one. Reductionism in the study of the book of nature consists in stopping at individual creatures without seeing their capacity to mediate revelation.²⁶

Ratzinger thus emphasises the role of creation in the whole revelatory system. *Revelatio naturae* demands connection with *revelatio historiae* and *revelatio gloriae*, in the light of which it reaches its full meaning. *Revelatio naturae* by itself is insufficient because of the ambiguity and cognitive weakness of man and must therefore be received in conjunction with historical one, i.e. biblical. Natural cognition of God is subject to many errors and requires grace in order to attain its fullness, but it is nevertheless the motive for the reliability of revelation.²⁷ *Revelatio naturae* speaks of the divine numinosum, although it does not enter into a direct dialogue with God. It can be compared to someone's silent presence.²⁸ The unveiling of the full truth about God, man and the world involves revelatory stages, the first of which is creation. Without the doctrine of creation there is no doctrine of salvation. Redemption took place as God's response to the sin of man created by Him. Creation begins the speech of God, which is directed towards the Incarnation.²⁹

²⁵ J. Ratzinger, *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury*, op. cit. p. 484.

²⁶ J. Ratzinger, *Sens biblijnych opisów stworzenia. Second Lenten Sermon, Munich, 15 March 1981*, OO vol. V, p. 36; cf. E.A. de Gaál, *Revelation as the Thou of Jesus Christ...*, op. cit. pp. 16-17; cf. R. Latourelle, *Theology of Revelation*, Staten Island, New York 1966, p. 332.

²⁷ R. Pokrywiński, *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, op. cit. p. 96.

²⁸ E.A. de Gaál, *Revelation as the Thou of Jesus Christ...*, op. cit. p. 34.

²⁹ S. Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia...*, op. cit. p. 189.

The whole dialogue is directed towards eternity, which is *revelatio gloriae*. In the context of the interconnectedness of the types of revelation up to the Eschaton, Ratzinger recalls the concept of J. Moltmann,³⁰ for whom revelation is not an epiphany but an epangelia, i.e. a promise of what is yet to come. The God of Israel is first and foremost the God of promise.³¹ The foundation of understanding creation within the totality of revelation is to reveal the central motive for its existence, namely God's love, which desires to bring every rational being into communion with himself. They are to become partakers of an eternal happiness transcending their nature, which necessarily demands divine revelation and grace.³² The final revelation of the mystery of God, man and the world will take place only in the glory of heaven. Revelation is thus dynamic and open to fullness in the future, which does not abolish the cognitive value of creation or the history of Israel and Christ, but completes it through *lumen gloriae*.³³

Ratzinger reflects on the relationship between philosophy and theology, which occurs especially in the area of reflection on creation. He grants autonomy of research to each of these disciplines, while defining the nature of the relationship between them, since theological thinking involves posing philosophical questions.³⁴ Within theology itself, there can be a limitation of the question of nature in the face of overemphasis on grace, where nature is 'demeaned' and relegated to the margins of considerations of grace. Ratzinger, citing St Paul's objection: „The spiritual did not come first, but the natural, and after that the spiritual” (1 Cor 15:46),³⁵ he defends the foundation of theology in the form of a theology of creation, and at the same time the necessary gradation of theological conclusions, as in St Thomas Aquinas. He is

³⁰ Cf. J. Moltmann, *Bóg w stworzeniu*, transl. Z. Danielewicz, Krakow 1995.

³¹ J. Ratzinger, „Pośrednictwo pojęcia epifanii”..., op. cit. p. 150.

³² R. Pokrywiński, *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, op. cit. p. 96.

³³ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, OO vol. V, p. 69.

³⁴ A. Lekka-Kowalik, *Covenant for reason and truth. Joseph Ratzinger's conception of philosophy and its relation to faith and theology*, JRTF, p. 25.

³⁵ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, OO vol. V, p. 77.

sensitive to the overstepping of competences either by the sciences or by theology. They thus lose fidelity to their mission. Creation science is not a kind of theologically embellished ontology.³⁶ The relationship between theology and the other sciences is not intended to lead to a compromise understood in terms of giving up one's own claims, because the scope of research corresponds to the method, but each speaks of the whole, albeit in a different way.³⁷ For example, the Bible cannot replace a natural science textbook on the origin of the world from the point of view of natural history, although it does indeed speak of the origin of the world.³⁸

The theology of creation according to Ratzinger is, of course, based on biblical texts, but these are not confined to Genesis. Such a theology is not just about interpreting the Hexameron. The Old and New Testaments constitute a unity in which the full meaning only emerges from the whole, which means that a broader dealing with creation is necessary, among other things. Ratzinger points to numerous places in Scripture that speak of creation. In particular, many themes appear in the Psalms and wisdom literature. *Revelatio naturae* is thus linked to historical revelation. The development of the doctrine of creation occurs parallel to the history of Israel. Israel always believed in the truth about God the Creator, which it also communicated to other nations, although not in all books this truth is equally important.³⁹ Furthermore, through the encounter with Greek culture of the image and philosophy⁴⁰ there was a purification and sublimation of the act of creation of the world from a process of ordering chaos to *creatio ex nihilo*. The creative action is distinguished from the human capacity to process material. God is not the mechanical cause of the world's existence. On the contrary, he brings it

³⁶ J. Ratzinger, *Stworzenie [artykuł w leksykonie]*, OO vol. V, p. 87.

³⁷ J. Ratzinger, *Afterword by a theologian. To: Karl Hummel, Was Theologen nicht mehr sagen sollten. Überlegungen eines Naturwissenschaftlers [What theologians should no longer say. Reflections of a naturalist]*, *ThQ* 149(1969), pp. 336-343, OO vol. V, p. 133.

³⁸ J. Ratzinger, *God the Creator. First Lenten Sermon, Munich, 8 March 1981*, OO vol. V, p. 25.

³⁹ *Ibid.*, p. 28.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 31.

into existence, which implies acting with love. It demands a response also in love, through which creation is distinguished from other creative and causal processes.⁴¹ The creative act reveals the mystery of the Creator Himself as loving, willing and acting. It cannot be seen as the result of a craftsman's action, but creative thinking.⁴²

Following Bonaventure, Ratzinger distinguishes between an apologetic view of Revelation as *manifestare* and postulates a move towards a more theological conception as *revelare*.⁴³ Accordingly, he explores the content of the treatise *de Deo Creatore*, bringing out a number of interesting issues. He is therefore keen to refer to, among other things, the act of creation, the biblical vision of creation, the question of truth and the knowledge of reality, the concept of man, conscience, the Sabbath, which make up his concept of *revelatio naturae*. The truth of creation reaches its fulfilment in the doctrine of the Sabbath and worship, which summarises the whole theology. There is an hour of giving the Creator the glory due to Him.⁴⁴ The seventh day consists of worshipping God as the source of all things, through which a cleansing of the impurities that are brought into the world by sinful human actions is accomplished.⁴⁵ An extension of the Sabbath is the Sabbatical year and the Jubilee year that falls every fifty years, which signifies the concept of a new beginning through the forgiveness of all debts. It is an expression of the hope of God's final reign.⁴⁶

ANTHROPOLOGY OF CREATIONS

Man as the crown of creation bears the most elements pointing to the Creator.⁴⁷ As created by God, he becomes a special place

⁴¹ M. Schmaus, *Dogmatica cattolica I. Introduzione. Dio. Creazione*, Marietti, Torino 1959, p. 469.

⁴² J. Ratzinger, *Wiara w stworzenie a teoria ewolucji*, op. cit. p. 104.

⁴³ R. Pokrywiński, *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, JRTF, p. 96.

⁴⁴ J. Ratzinger, *Sens biblijnych opisów stworzenia...*, op. cit. p. 38.

⁴⁵ Ibid, p. 40.

⁴⁶ Ibid, p. 41.

⁴⁷ M. Rusecki, *Traktat o Objawieniu*, op. cit. pp. 160-170.

of revelation because of the personal character of the human being endowed with speech and conscience.⁴⁸ By experiencing himself and acting in the world in his own characteristic way, man recognises the Creator. Ratzinger recognises the ontic openness of man to Revelation, which is expressed by the expression *homo capax Dei*.⁴⁹ It means that man naturally relates to God. This is done both explicitly, when he consciously strives towards the Creator, and inexplicitly, mysteriously, for he sees himself as endowed with an immense „horizon of mind and will”, which is not at peace in finite things.⁵⁰ He thus possesses an open cognitive structure, transcending created reality towards its Creator. Asking questions about the nature of humanity is an expression of its rationality, while the opposite attitude is irrational. For such questions have a profound impact on the understanding of human life and its course.⁵¹

The human being *Dei capax creata est*,⁵² which means that he or she is the living image of God and therefore the prohibition of other images of God appears in the Old Testament. From the fact of creation, man was incorporated into the mystery of God, in relation to whom the full ‘image and likeness’ is revealed (Genesis 1:26). Human nature was created by God in such a way that God could mystically and freely give Himself to it. The human inner self in particular is a space of *revelatio naturalis*, because God’s grace can mysteriously always act upon it, especially through the conscience – *humanae conscientiae arcano modo gratia indebita semper adest Dei*.⁵³ Man, therefore, in order to realise himself,

⁴⁸ Cf. G. O’Collins, *Rethinking Fundamental Theology*, Oxford University Press 2013, p. 58. „All human beings have access to this general revelation of God mediated through the beatiful and orderly works of creation and through their own, spiritual reality’. Cf. *ibid.*

⁴⁹ Cf. P. Majewski, *Homo capax Dei in Joseph Ratzinger/Benedict XVI*, in *Track of the Passing*, H. Seweryniak (ed.), Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2015, pp. 109-120.

⁵⁰ J. Ratzinger, *Dar mądrości*, OO vol. V, p. 236.

⁵¹ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, op. cit. p. 79.

⁵² J. Ratzinger, *II. De revelatione Dei et hominis in Jesu Christo facta/ The revelation of God and man in Jesus Christ [Draft of a new scheme on Revelation with Karl Rahner, October/November 1962]*, OO vol. VII/1, p. 166.

⁵³ J. Ratzinger, *De revelatione Dei et hominis...*, op. cit. pp. 170, 172.

needs communion with God, which is to culminate in participation in the divine nature in heaven – *capax Dei et particeps esse potest*.⁵⁴

An important element of Anthropology of Creations is therefore a relationship with the Creator, which is not a form of degradation of human freedom but takes the form of love transforming dependence into freedom. Human self-understanding presupposes the humility of accepting one's own being as received from and dependent on the love of the Creator. The opposite attitude is contempt for the truth of one's own existence.⁵⁵ Ratzinger sees the beginning of man as the moment when an earthly being was able to formulate the thought of God for the first time, even if it was not yet explicit. This is opposed to the concept of *homo faber*, according to which the use of fire or weapons established man.⁵⁶ It is the relationship with the Creator that testifies to human dignity, which cannot ultimately be taken away because it belongs to God himself. Nor can it be subject to man's own manipulation, for it is not like other entities a thing⁵⁷ and does not settle for something less than itself.

In Ratzinger's observation, the manner in which man was created from the dust of the earth signifies humiliation but also consolation. The former stems from the fact that he is not a god and therefore does not govern the universe. Moreover, he is limited and heading towards death, like other living beings. The latter, or consolation, stems from the fact that he is not a demon, i.e. he was not formed from evil powers, but from God's good earth.⁵⁸ He may, however, fall to it, „roll down into the gutter”. Such a person then becomes a filthy, pitiable, homeless being.⁵⁹ Origin in the land makes all men equal. Both emperor and beggar descend and return to the same land.⁶⁰ Man's paradoxicality thus encompasses the nothingness from which he was taken, and the fact that

⁵⁴ J. Ratzinger, *Czym jest człowiek?*, op. cit. p. 193.

⁵⁵ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, op. cit. p. 81.

⁵⁶ J. Ratzinger, *Wiara w stworzenie a teoria ewolucji*, op. cit. p. 106.

⁵⁷ J. Ratzinger, *Czym jest człowiek?*, OO vol. V, p. 190.

⁵⁸ J. Ratzinger, *Stworzenie człowieka. Third Lenten Sermon, Munich, 22 March 1981*, OO vol. V, p. 46.

⁵⁹ J. Ratzinger, *Czym jest człowiek?*, op. cit. p. 197.

⁶⁰ J. Ratzinger, *Stworzenie człowieka...*, op. cit. p. 47.

it is into his hands that God has placed the power of the world. However, it is only God's care for the human being that makes it special among all other creatures. Thanks to God, it is a creature in whom heaven and earth meet, because God's breath has been added to the earth. It is direct to God because He called it into existence with the words: „let us make” (Genesis 1:26). Every human being, because of the creation of the soul, is a being called and loved by God. Therein also lies the extraordinary unity between human beings, who come from the same creative project.⁶¹

Ratzinger recognises the dynamic and social nature of humanity, which strives for truth through careful and sober cognition and, upon its basis, the transformation of the world. However, he warns against reducing this cognition to the development of technical knowledge, since true progress is an increase in faith, hope and love.⁶² It does not tighten up to fecundity or technical development, although fecundity itself contains the mystery of the creation of a new person. As a result of Adam's „cognition” of Eve (Gen 4:1), not only physiological processes take place, but another person is created who is not reducible to the laws of mechanics,⁶³ who, through freedom, can give shape to his own humanity in time. Man's mission in the world is himself, albeit in a social sense. In principle and source, the human race is one, but on the basis of God's will it develops into the diversity of peoples.⁶⁴

A very important feature of Ratzinger's Anthropology of Creations is its moral character. Man in his freedom makes decisions on which the ultimate shape of his humanity depends. He can make himself the object of his own creation.⁶⁵ Good and evil must always be present as a measure of human action. Otherwise man lies to himself, loses his

⁶¹ Ibid, p. 48.

⁶² J. Ratzinger, *Prawdziwy „postęp” – wzrost wiary, nadziei i miłości [Draft of the address to the 110th General Congregation on 27 October 1964 on schema XIII]*, OO vol. VII/1, p. 242.

⁶³ J. Ratzinger, *Człowiek między reprodukcją a stworzeniem. Kwestie teologiczne dotyczące pochodzenia życia ludzkiego*, OO vol. V, p. 260.

⁶⁴ J. Ratzinger, *De revelatione Dei et hominis...*, op. cit. pp. 166-167.

⁶⁵ J. Ratzinger, *Czym jest człowiek?*, op. cit. p. 186.

freedom and destroys himself and the world.⁶⁶ The unfettered realisation of his own abilities leads him to the degradation of himself.⁶⁷ If there is no search for and submission to an overarching and objective good, everything will remain solely in the realm of human *creatio*, from gender to social and cultural forms. Man will condemn himself to a formless freedom in which he has yet to invent himself.⁶⁸ By reference to God, man becomes a threat to creation, towards which he wants to declare himself a god, and ultimately makes himself a caricature of God, a pseudo-god. No man is ontically enclosed within himself, but depends on others. It is therefore a relationship towards love, the disruption and destruction of which is sin, which destroys this relationship.⁶⁹ He cannot free himself from the circle of sin on his own – this can only be done by the Creator, who becomes the Redeemer of humanity. This is where Anthropology of Creations and theology of salvation come together.

CHRISTOLOGY OF CREATION

Ratzinger places the Christological thesis at the centre of his theological system. In its key, he also sees a theology of creation. *Creatio* has a Christological character because the Logos unifies all the stages of Revelation, *Deus omnia in omnibus* (1 Cor 15:28), even if Revelation is accomplished *multifariam multisque modis* (Heb 1:1). In Christ also everything receives its culmination, *omnia creatura recapitulanda est*.⁷⁰ In Him, Revelation comes to its fullness. It is not only Christ's words that reveal, but his whole person, all actions and events. *The Verbum sensibile* of the incarnation reveals *the Verbum intelligibile* of the Trinity.⁷¹

⁶⁶ J. Ratzinger, *Grzech i odkupienie. Fourth Lenten Sermon, Munich, 29 March 1981*, OO vol. V, p. 62.

⁶⁷ J. Ratzinger, *Grzech i odkupienie...*, op. cit. p. 63.

⁶⁸ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, op. cit. p. 76.

⁶⁹ J. Ratzinger, *Grzech i odkupienie...*, op. cit. pp. 64-65.

⁷⁰ R. Pokrywiński, *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, op. cit. pp. 97-98.

⁷¹ R.G. DeClue, *Joseph Ratzinger's Theology of Divine Revelation*, mps, Washington 2021, p. 180.

In the very fact of the incarnation, the full meaning of the creation of the world and of man is revealed.

Ratzinger sees the theme of the connectivity of creation with the persona of Christ particularly clearly in the Gospel of St John. The phrases: „In the beginning was the Word” (Jn 1:1) and „All things were made by him; and without him was not any thing made that was made” (Jn 1:3) complete the theology of creation expressed in the Old Testament. It is with and by Christ that the account of creation must be read.⁷² Creation comes to its fullness in Him and is therefore, as it were, on its way until the coming of the Son of God into the world. It is not until the second Adam that the fullness of humanity becomes available to all people through His death and resurrection. Importantly, it does not come from art or technology, but its source is love.⁷³ The present of man does not explain his whole being, which will only be fully revealed by his future in Christ. Ratzinger draws attention to the detail of the Genesis account, in which man is not directly the image of God, but was created ‘in the image’, which he explains in a Christological context. For him to be an image, man must enter into communion with the image of God *par excellence*. Man himself is thus a kind of preliminary sketch made on the basis of Jesus, who is to be completed in the likeness of the Son, the firstborn among many brothers (cf. Rom 8:29).⁷⁴ Anyway, Christological references to the creation account appear more frequently in Ratzinger’s work. In the cross he sees a reversal of the scene of the temptation from Eden, the tree of the knowledge of good and evil. Christ’s obedience abolishes Adam’s original disobedience. Unlike the serpent, Christ does not direct his word as a means of seducing Eve, but as an expression of saving love. By passing through the fire of suffering, he removed the fiery blade of the cherubic sword guarding access to paradise. The cross is henceforth the ever-accessible tree of life, present in the midst of people and inviting them to receive the fruit

⁷² J. Ratzinger, *God the Creator...*, op. cit. p. 31.

⁷³ J. Ratzinger, *Czym jest człowiek?*, op. cit. p. 201.

⁷⁴ J. Ratzinger, *Każdy człowiek jest obrazem Boga...*, op. cit. pp. 285-286.

of life.⁷⁵ Christ is the divine physician who brought healing to humanity. In His death it has full health of soul and body.⁷⁶ Through Christ, man regains spiritual sight and can fully know the truth about himself and the world. This includes the extent of evil and its nature. Looking at Jesus introduced by Pilate with the words *ecce homo*, one can recognise what man is capable of towards another human being. In Him one sees the history of human hatred and sin, but also the divine response in the form of love.⁷⁷ Christ on the cross, conformed to the defenceless, the abandoned, the poorest, reveals the greatest value of man, which is not wisdom or riches, but the capacity for love and obedience to the will of the Father. Man is fully himself when, in imitation of Christ, like a grain of wheat he dies to bring forth a harvest.⁷⁸

MISTAKES AGAINST THE TRUTH OF CREATION

A very important motive for the creation of any concept of Revelation is the motivational value, which in the first instance means repelling the errors of the doctrine of creation. Ratzinger gives the doctrine of creation very much against the background of the mistakes of the doctrine of creation. Ratzinger gives the doctrine of creation very much against the background of the mistakes prevalent in recent centuries. He does not reject the value of man's natural knowledge, yet at the same time he affirms that the Christian faith proclaims a truth about God, man and the world that has universal significance. He makes a particularly strong case against anthropological reductionism in technical civilisation and the Enlightenment philosophy behind it. It cuts itself off from the original wisdom of creation, of which the religions are an expression.⁷⁹ It describes this attitude as a tormenting narcissism which, while abandoning the past, seeks only its own present. Nature

⁷⁵ J. Ratzinger, *Grzech i odkupienie...*, op. cit. p. 66.

⁷⁶ J. Ratzinger, *Człowiek – przedmiot czy osoba?...*, op. cit. p. 280.

⁷⁷ J. Ratzinger, *Stworzenie człowieka...*, op. cit. p. 55.

⁷⁸ J. Ratzinger, *Każdy człowiek jest obrazem Boga. O godności osób niepełnosprawnych intelektualnych i chorych psychicznie*, OO vol. V., p. 288.

⁷⁹ J. Ratzinger, *Sens biblijnych opisów stworzenia...*, op. cit. p. 38.

is treated as Bacon advises, i.e. it is to be tortured so that it reveals its secrets, which it voluntarily refuses to reveal. Questions of ultimate causes, on the other hand, seem meaningless. Creation does not count as given from above, but only man himself has to create everything anew, as Karl Marx demanded. Truth does not lie in human cognition conforming to reality, but is transformation and progress. G. Vic's definition of truth *verum quia factum* becomes in fact *verum quia faciendum*.⁸⁰ Modern cathedrals are laboratories and churches are power stations.⁸¹ In the picture of the world that results from scientific research there is very often no place for God or even man, except for man as a function.⁸² The modern scientist seems to adopt the mentality of his time without any checking, and yet the man who marries the spirit of the times soon becomes a widower.⁸³ Science and technology as the only source of knowledge that is methodically limited to matter, what can be calculated and applied, obscures the depth of the world. Experimentation and calculation as the pinnacle of rationality overlooks morality and the sacred as elements of reality. What is subjective is thus lost because it escapes cognition according to the scientific method, which is ultimately irrational.⁸⁴ The mathematical construction of reason projects the concept of the Creator as a geometer writing the book of nature in mathematical letters.⁸⁵ He remains only a limiting hypothesis of the natural sciences. It thus does not reach the actual first cause, which is a personal God full of love. God, on the other hand, is seen in the manner of Hegel as a form of gigantic theodicy in which He is denied omnipotence and immutability. In the process of history, He becomes His antithesis in order to come to Himself at last.⁸⁶ Creation

⁸⁰ J. Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, transl. Z. Włodkowa, Krakow 1996, pp. 55-56.

⁸¹ J. Ratzinger, *Sens biblijnych opisów stworzenia...*, op. cit. p. 43.

⁸² J. Ratzinger, *Pożegnanie z diablem? Rozważania o kuszeniach Jezusa (Mk 1,12n i par.)*, OO vol. V, p. 159.

⁸³ J. Ratzinger, *Mocarny i mocarz (Mk 3,27). O problemie potęgi zła z punktu widzenia wiary chrześcijańskiej*, OO vol. V, p. 171.

⁸⁴ J. Ratzinger, *Stworzenie człowieka...*, op. cit. p. 48.

⁸⁵ J. Ratzinger, *Konsekwencje wiary w stworzenie*, op. cit. p. 71.

⁸⁶ Ibid, p. 74.

here is a form of evil, a contradiction through which God must pass in order to ultimately return to Himself. There is no clear distinction between Creator and creation.

Creationist anthropology is opposed to materialist anthropology. Man in its light is a mechanism, devoid of freedom. He functions only as a cog in the machine.⁸⁷ There is no created nature of man from which his dignity derives; on the contrary, man's true nature is to liberate himself from the existing nature, as Marxism wants.⁸⁸ It is expressed in a protest against dependence on such a life as was established in creation, thus excluding God at the very beginning. This translates into the loss of the reasonableness of man himself, since according to Anthropology of Creations it was the Logos who created the world.⁸⁹ Freedom becomes measured in terms of ability rather than established existence with categories of right and wrong.⁹⁰ Without them, the only negative evaluation of human activity remains malpractice. It is avoided by technical perfection, exemplified by the smoothly functioning extermination camps together with the capacity of the crematoria for burning corpses. The irrationality of the process of liberating man from his nature is evident in aesthetic and technical activity. In the postmodern era, Ratzinger sees a break with the tradition of connectivity *verum, bonum et pulchrum* in the ugliness of modern buildings. It has its deeper source in the rejection of the sanctity of family and home by an individualism that renounces fatherhood and motherhood. All this, however, stems from the disintegration of the conditions for knowing and experiencing God the Creator.⁹¹

⁸⁷ J. Ratzinger, *Szkola dobrego życia. Foreword to: Martin Bialas CP, Lieben und Leiden. Betrachtungen im Geiste des hl. Paul vom Kreuz [To love and suffer. Meditations in the spirit of St. Paul of the Cross]*, Innsbruck 1994, OO vol. V., p. 208.

⁸⁸ J. Ratzinger, *Człowiek między reprodukcją a stworzeniem...*, op. cit. pp. 267-268.

⁸⁹ Ibid, p. 269.

⁹⁰ J. Ratzinger, *Grzech i odkupienie...*, op. cit. p. 61.

⁹¹ J. Ratzinger, „*Troska o człowieczeństwo człowieka*”. Preface to: *Augusto Sarmiento/Javier Escrivá-Ivars (Eds.), Enchiridion Familiae*, OO vol. V, p. 205.

CONCLUSIONS

An analysis of Joseph Ratzinger's theology of creation reveals its credal character and thus gives rise to conceptuality. From the numerous remarks made by this theologian with regard to creation, it is possible to form the framework of the concept of revelation in and through creatures and to demonstrate its motivational value, although this still requires clarification and further research. The framework of the concept includes a general reflection on revelatory reality in the perspective of creation, Anthropology of Creations and Christology of Creation, and indicates the motivational character for faith by repudiating contemporary mistakes concerning creation. The theology of creation has an important place in the whole theological system and should be invoked in dialogue with contemporary culture and natural sciences. Joseph Ratzinger invokes the Anthropology of Creations in the form of the concept of *homo capax Dei* against the concept of *homo faber*. He analyses the biblical account of creation and draws existential conclusions therefrom. From creation, he derives moral principals based on natural law that safeguard against the destruction of self and the world. Also the Christological thesis, central in Ratzinger's theology, has its grounding in *creatio*, especially in anthropology. This applies both to the link between redemption and the renewal of humanity after sin and to the unity of humanity in Christ. The apologetic element of the doctrine of creation is most pronounced in Ratzinger. He does not reject the achievements of modern science, but the scientistic philosophy behind them, Marxist ideology and the functional vision of man. These change the conception of God, especially as Creator, and of man as creature.

Abstract

This article discusses the theology of creation in the work of Joseph Ratzinger. The sources for the study are mainly his studies of Bonaventure and his work on the constitution *Dei verbum*. It is from there that many concepts and distinctions concerning *theologia creationis* are derived. The analysis of various elements of the theology of creation aims at the possibility of constructing a concept of Revelation *in*

creaturis in Ratzinger, which would include the place of the theology of creation in the revelatory system, anthropology (*revelatio in creaturis*) and Christology of Creation (*revelatio per Christum*), as well as an apologetic trait. Exploring the concept of revelation in fundamental theology is always credentialist in nature, i.e. it serves to more effectively refute errors regarding revelation as such and to lead to faith. It is thus a way of arguing for the credibility of Christianity.

Keywords: natural revelation, concepts of revelation, theology of creation, Ratzinger's theology, Joseph Ratzinger, Anthropology of Creations, Christology of Creation

Streszczenie

Artykuł omawia teologię stworzenia w twórczości Josepha Ratzingera. Źródłem do badań są szczególnie studia nad Bonawenturą i prace nad konstytucją *Dei verbum*. Stamtąd wywodzi się wiele pojęć i rozróżnień dotyczących *theologia creationis*. Analiza poszczególnych elementów teologii stworzenia zmierza ku możliwości budowy koncepcji Objawienia *in creaturis* u Ratzingera, która obejmowałaby miejsce teologii stworzenia w systemie objawieniowym, antropologię (*revelatio in creaturis*) i chrystologię kreacyjną (*revelatio per Christum*) oraz rys apologetyczny. Wydobywanie koncepcji Objawienia w teologii fundamentalnej ma zawsze charakter wiarygodnościowy, to znaczy służy skuteczniejszemu odpieraniu błędów odnośnie do objawienia jako takiego i prowadzeniu do wiary. Jest to więc sposób argumentowania na rzecz wiarygodności chrześcijaństwa.

Słowa kluczowe: Objawienie naturalne, koncepcje Objawienia, teologia stworzenia, teologia Ratzingera, Joseph Ratzinger, antropologia kreacyjna, chrystologia kreacyjna

BIBLIOGRAPHY

- Bachanek G., *Znaczenie prawdy o stworzeniu w ujęciu Josepha Ratzingera*, „Warszawskie Studia Teologiczne” XXII(2009), no. 1, pp. 233-244.
- Borto P., *Rozumienie Objawienia Bożego w lubelskiej szkole teologii fundamentalnej*, „Roczniki Teologiczne” LXV(2018), z 9, s. 41-53, DOI <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2018.65.9-4>.
- Creation and Evolution. A Conference with Pope Benedict XVI in Castel Gandolfo*, Ignatius Press, San Francisco 2008.
- DeClue R.G., *Joseph Ratzinger's Theology of Divine Revelation*, mps, Washington 2021.
- Dulles A., *Models of Revelation*, Orbis, Maryknoll 1992.

- Gaál E.A. de, *Revelation as the Thou of Jesus Christ. Joseph Ratzinger's/ Pope Benedict XVI's Contribution to a deeper Understanding of Revelation*, „Poznań Theological Studies” 30(2016), pp. 7-56, DOI 10.14746/pst.2016.30.01.
- Kauchka K., *Lubelska szkoła teologii fundamentalnej i jej osiągnięcia*, „Roczniki Teologiczne” LXV(2018), z. 9, s. 11-24, DOI <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2018.65.9-2>
- Kauchka K., *Zwrot ratzingerowski*, w: *Teologia fundamentalna w twórczości Josepha Ratzingera*, K. Kaucha, J. Mastej (eds.), KUL Publishing House, Lublin 2017, (hereafter JRTF) pp. 5-16.
- Kubacki Z., *Ekskluzywizm ewangelikalny*, „Poznań Theological Studies” 30(2016), pp. 251-284.
- Lekka-Kowalik A., *Przymierze na rzecz rozumu i prawdy. Josepha Ratzingera koncepcja filozofii i jej relacji do wiary i teologii*, JRTF, pp. 17-45.
- Majewski P., *Homo capax Dei u Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, in *Trop przechodzącego*, H. Seweryniak (ed.), Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2015, pp. 109-120.
- Moltmann J., *Bóg w stworzeniu*, transl. Z. Danielewicz, Kraków 1995.
- Novo F.J., *The Theory of Evolution in the Writings of Joseph Ratzinger*, „Scientia et Fides” 8(2020) 2, pp. 323-349, DOI <http://dx.doi.org/10.12775/SetF.2020.024>
- O'Collins G., *Rethinking Fundamental Theology*, Oxford University Press 2013.
- Pokrywiński R., *Objawienie Boże a praxis*, Bernardinum, Pelplin 2022.
- Pokrywiński R., *Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera*, JRTF, pp. 81-102.
- Ratzinger J., *II. De revelatione Dei et hominis in Jesu Christo facta/ The revelation of God and man in Jesus Christ [Draft of a new scheme on Revelation with Karl Rahner, October/November 1962]*, in J. Ratzinger, *On the Teaching of the Second Vatican Council. Formulation-Message-Interpretation. First part of the volume*, Opera Omnia vol. VII/1, trans. W. Szymona, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016 (hereafter: OO vol. VII/1), pp. 164-186.
- Ratzinger J., *God the Creator. First Lenten Sermon, Munich, 8 March 1981*, in J. Ratzinger, *Origins and Destiny. Creation Science – Anthropology – Mariology*, Opera Omnia vol. V, transl. J. Kobienia, Wydawnictwo KUL, Lublin 2022 (hereafter OO vol. V), pp. 24-33.
- Ratzinger J., *Człowiek – przedmiot czy osoba? Chrześcijańskie rozważania o kwestiach bioetyki*, OO vol. V, pp. 270-281.
- Ratzinger J., *Człowiek między reprodukcją a stworzeniem. Kwestie teologiczne dotyczące pochodzenia życia ludzkiego*, OO vol. V, pp. 255-269.
- Ratzinger J., *Czym jest człowiek?*, OO vol. V, pp. 185-202.
- Ratzinger J., *Dar mądrości*, OO vol. V, pp. 229-240.
- Ratzinger J., *Grzech i odkupienie. Fourth Lenten Sermon, Munich, 29 March 1981*, OO vol. V, pp. 57-67.

- Ratzinger J., *Każdy człowiek jest obrazem Boga. O godności osób niepełnosprawnych intelektualnych i chorych psychicznie*, OO vol. V, pp. 282-290.
- Ratzinger J., *Konsekwencje wiary w stworzenie*, OO vol. V, pp. 68-81.
- Ratzinger J., *Mocarny i mocarz (Mk 3,27). O problemie potęgi zła z punktu widzenia wiary chrześcijańskiej*, OO vol. V, pp. 161-176.
- Ratzinger J., *Afterword by a theologian. To: Karl Hummel, Was Theologen nicht mehr sagen sollten. Überlegungen eines Naturwissenschaftlers [What theologians should no longer say. Reflections of a naturalist]*, *ThQ* 149(1969), pp. 336-343, OO vol. V, pp. 132-138.
- Ratzinger J., *„Pośrednictwo pojęcia epifanii”. Rec. for: Heinz Robert Schlette, Epiphany als Geschichte. Ein Versuch [Epiphany as history. An attempt] Munich 1966*, OO vol. V, pp. 148-151.
- Ratzinger J., *Pożegnanie z diabłem? Rozważania o kuszeniach Jezusa (Mk 1,12n i par.)*, OO vol. V, pp. 152-160.
- Ratzinger J., *Prawdziwy „postęp” – wzrost wiary, nadziei i miłości [Draft of a speech to the 110th General Congregation on 27 October 1964 on schema XIII]*, OO vol. VII/1, pp. 241-244.
- Ratzinger J., *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury*, in: *The same, Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury. Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury*, transl. J. Merecki, Opera Omnia, vol. II, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, pp. 45-366.
- Ratzinger J., *Sens biblijnych opisów stworzenia. Second Lenten Sermon, Munich, 15 March 1981*, OO vol. V, pp. 34-45.
- Ratzinger J., *Stworzenie [artykuł w leksykonie]*, OO vol. V, pp. 85-94.
- Ratzinger J., *Stworzenie człowieka. Third Lenten Sermon, Munich, 22 March 1981*, OO vol. V, pp. 46-56.
- Ratzinger J., *Szkola dobrego życia. Foreword to: Martin Bialas CP, Lieben und Leiden. Betrachtungen im Geiste des hl. Paul vom Kreuz [To love and suffer. Meditations in the spirit of St. Paul of the Cross]*, Innsbruck 1994, OO vol. V, pp. 207-208.
- Ratzinger J., *Troska o człowieczeństwo człowieka’. Preface to: Augusto Sarmiento/ Javier Escrivá-Ivars (Eds.), Enchiridion Familiae*, OO vol. V, pp. 203-206.
- Ratzinger J., *Wiara w stworzenie a teoria ewolucji*, OO vol. V, pp. 95-106.
- Ratzinger J., *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, transl. Z. Włodkowska, Kraków 1996.
- Ratzinger J., *Wzniosła córka Syjonu*, Pallottinum, Poznań 2002.
- Rossa P., *Teologia stworzenia w katechezie i przepowiadaniu w świetle publikacji J. Ratzingera – Benedykta XVI „Na początku Bóg stworzył...”*, „Tarnów Theological Studies” 32(2013) no. 1, pp. 136-147.
- Rusecki M., *Objawienie Boże*, in: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, M. Rusecki et al. (ed.), Wydawnictwo M, Lublin-Kraków 2002, pp. 859-870.

- Rusecki M., *Objawienie Boże podstawą religii*, Biblioteka Teologii Fundamentalnej nr 2(2007), Księży Sercanów Publishing House, Łódź-Kraków 2007, pp. 157-182.
- Rusecki M., *Traktat o Objawieniu*, Wydawnictwo Księży Sercanów Fathers, Kraków 2007.
- Schmaus M., *Dogmatica cattolica I. Introduzione. Dio. Creazione*, Marietti, Torino 1959.
- Wentzel S., 'In His Light See Light'. *The Influence of Augustine on Ratzinger's Perspective on Creation*, CONCEPT, Vol. XXXVI (2013), <https://concept.journals.villanova.edu/article/view/1532/1349>
- Zatwardnicki S., *Od teologii objawienia do teologii natchnienia. Od teologii objawienia do teologii natchnienia. Studium inspirowane twórczością Geralda O'Collinsa i Josepha Ratzingera*, Wydawnictwo Academicon, Lublin 2022.